

Η ριψοκίνδυνη χρήση του διαδικτύου μεταξύ φοιτητών/τριών: Ο ρόλος της ψυχικής ανθεκτικότητας κατά την αναδύομενη ενηλικίωση

Θάνος Τουλούπης²⁶ & Χριστίνα Αθανασιάδου²⁷

Περίληψη

Στην παρούσα έρευνα εξετάστηκε ο εθισμός στο διαδίκτυο και η εμπλοκή σε περιστατικά ηλεκτρονικού εκφοβισμού μεταξύ φοιτητών/τριών Ψυχολογίας κατά την περίοδο της αναδύομενης ενηλικίωσης, καθώς και ο ρόλος του παράγοντα της ψυχικής ανθεκτικότητας στην εκδήλωση των παραπάνω φαινομένων. Στην έρευνα συμμετείχαν 252 φοιτητές/τριες (233 γυναίκες, 19 άνδρες) του Τμήματος Ψυχολογίας του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Στο δείγμα χορηγήθηκε ερωτηματολόγιο αυτοαναφοράς, το οποίο περιελάμβανε ερωτήσεις σχετικά με την ψυχική ανθεκτικότητα (*The Connor-Davidson Resilience Scale - CD-RISC*), την εθιστική χρήση του διαδικτύου (*Internet Addiction Test*) και την εμπλοκή σε περιστατικά ηλεκτρονικού εκφοβισμού (συντομευμένη μορφή του *Cyberbullying Questionnaire*). Σύμφωνα με τα αποτελέσματα, διαπιστώθηκε ότι οι συμμετέχοντες/ουσες, εμπλέκονται τόσο με το φαινόμενο του εθισμού όσο και του εκφοβισμού στο διαδίκτυο, τα οποία συσχετίζονται θετικά μεταξύ τους. Επιπλέον, η ψυχική ανθεκτικότητα των φοιτητών/τριών βρέθηκε ότι προβλέπει αρνητικά την υπερβολική/εθιστική χρήση του διαδικτύου, ωστόσο, δεν συνδέθηκε με το φαινόμενο του ηλεκτρονικού εκφοβισμού. Τα ευρήματα, μεταξύ άλλων, υποδηλώνουν την αναγκαιότητα υλοποίησης συμβουλευτικών δράσεων εντός του πανεπιστημιακού χώρου, με έμφαση σε ζητήματα ενδυνάμωσης της ψυχικής ευημερίας/ανθεκτικότητας των φοιτητών/τριών αλλά και πρόληψης ριψοκίνδυνων συμπεριφορών στον κυβερνοχώρο.

Λέξεις-κλειδιά: φοιτητές/τριες, εθισμός στο διαδίκτυο, ηλεκτρονικός εκφοβισμός, ψυχική ανθεκτικότητα.

²⁶ Δρ. Ψυχολογίας, Μεταδιδακτορικός ερευνητής, Τμήμα Ψυχολογίας, Α.Π.Θ., 541 24 Θεσσαλονίκη. Τηλ.: 6948494873. E-mail: touloupis@psy.auth.gr

²⁷ Αν. Καθηγήτρια Συμβουλευτικής Ψυχολογίας: Σχολική Συμβουλευτική και Συμβουλευτική Σταδιοδρομίας, Τμήμα Ψυχολογίας, Α.Π.Θ., 541 24 Θεσσαλονίκη. Τηλ.: 2310-997992. E-mail: cathan@psy.auth.gr

Εισαγωγή

Η ριψοκίνδυνη χρήση του διαδικτύου: Εθισμός στο διαδίκτυο και ηλεκτρονικός εκφοβισμός

Την τελευταία δεκαετία η πολυδιάστατη ενασχόληση με το διαδίκτυο, σε καθημερινή βάση, για λόγους όπως η αναζήτηση πληροφοριών, η δημιουργία κοινωνικών σχέσεων, η ελεύθερη έκφραση σκέψεων/απόψεων, η δυνατότητα πρόσβασης σε απαγορευμένο περιεχόμενο και η συμμετοχή σε παιχνίδια τζόγου, έχουν σταδιακά θολώσει τα όρια ανάμεσα στην ασφαλή και τη ριψοκίνδυνη χρήση του (Anand et al., 2018a, 2018b. Lin et al., 2018. Younes et al., 2016).

Η ριψοκίνδυνη διαδικτυακή χρήση φαίνεται να αποτυπώνεται κυρίως μέσω δύο συχνά καταγεγραμμένων φαινομένων/συμπεριφορών, όπως ο εθισμός στο διαδίκτυο και ο ηλεκτρονικός εκφοβισμός. Ο εθισμός στο διαδίκτυο αναφέρεται στην καθημερινή πολύωρη και καταναγκαστική χρήση του διαδικτύου, η οποία έχει αρνητικό αντίκτυπο σε ποικίλα επίπεδα της ζωής του ατόμου όπως το κοινωνικό, το ψυχολογικό και το επαγγελματικό (Griffiths, 1997. Scherer, 1997. Young, 1996). Ο διαδικτυακός εθισμός, αν και δεν εκφράζει μια κλινική οντότητα (American Psychiatric Association, 2013), παρομοιάζεται με άλλες εθιστικές συμπεριφορές (π.χ., παθολογικός τζόγος) με τις οποίες μοιράζεται κοινά συμπτώματα, όπως η αλλαγή της διάθεσης, η ανοχή, η απόσυρση, η εσωτερική σύγκρουση, η υποτροπή και η άρνηση του προβλήματος (Griffiths, 1995. Μήτσιου & Στογιαννίδου, 2009). Ειδικότερα, η Young (1996, 1998) προσάρμοσε τα κριτήρια του παθολογικού τζόγου και στην περίπτωση της υπερβολικής χρήσης του διαδικτύου, κατασκευάζοντας μια κλίμακα για την ανίχνευση των περιπτώσεων διαδικτυακού εθισμού (Internet Addiction Test). Βάσει της συγκεκριμένης κλίμακας, οι χρήστες/ριες του διαδικτύου κατατάσσονται σε αυτούς/ές που κάνουν μια «μέση-φυσιολογική» χρήση (average users), σε όσους/ες κάνουν χρήση «άνω της μέσης-φυσιολογικής» (over-users) και σε όσους/ες ανταποκρίνονται στα κριτήρια μιας «υπερβολικής-εθιστικής» διαδικτυακής χρήσης (internet addicts) (Young, 1998). Από την άλλη πλευρά, ο ηλεκτρονικός εκφοβισμός συνιστά «...μια επιθετική, εκ προθέσεως πράξη που πραγματοποιείται από μια ομάδα ατόμων ή μεμονωμένα άτομα, χρησιμοποιώντας ηλεκτρονικές μορφές επικοινωνίας, επανειλημμένα και κατά την πάροδο του χρόνου, εναντίον ενός θύματος που δεν μπορεί εύκολα να υπερασπιστεί τον εαυτό του» (Smith et al., 2008, σ. 376). Ουσιαστικά, αφορά στη δυσλειτουργική χρήση διάφορων ηλεκτρονικών υπηρεσιών [π.χ., ηλεκτρονικού ταχυδρομείου (email), άμεσων μηνυμάτων (instant messaging), δωματίων συνομιλίας (chat rooms), χώρων κοινωνικής δικτύωσης (π.χ.,

Facebook, Twitter), κλήσεων και μηνυμάτων κινητού τηλεφώνου (phone calls and text messages)] με σκοπό τον εκφοβισμό, την απειλή, την προσβολή ή/και την συκοφάντηση άλλων (Valcke, Schellens, Van Keer, & Gerarts, 2011).

Εθισμός στο διαδίκτυο και ηλεκτρονικός εκφοβισμός μεταξύ φοιτητών/τριών κατά την αναδυόμενη ενηλικίωση

Η εκδήλωση των παραπάνω φαινομένων έχει αποτελέσει αντικείμενο συστηματικής διερεύνησης κυρίως στην εφηβική ηλικία. Ο λόγος έγκειται στο γεγονός ότι μεταξύ των εφήβων παρατηρείται ραγδαία αύξηση των ποσοστών κατοχής σύγχρονων ηλεκτρονικών μέσων (π.χ., smartphones, tablets) και διαρκής ενασχόληση με χώρους κοινωνικής δικτύωσης (π.χ., Facebook, Twitter, Instagram) στο πλαίσιο ενός γενικότερου πειραματισμού που χαρακτηρίζει την μεταβατική περίοδο της εφηβείας (Crosslin & Golman, 2014. Zalaquett, & Chatters, 2014). Ωστόσο, ο πειραματισμός αυτός φαίνεται να επεκτείνεται και στα χρόνια που ακολουθούν, τα οποία αφορούν στην διακριτή πλέον περίοδο της «αναδυόμενης ενηλικίωσης» που καλύπτει συνήθως τους/τις νέους/ες μεταξύ 18 και 25 ετών (Arnett, 2007). Η αναδυόμενη ενηλικίωση, που συνήθως συμπίπτει με τα φοιτητικά χρόνια, θεωρείται μια περίοδος της ζωής κατά την οποία η ελεύθερη βούληση του ατόμου βρίσκεται στα υψηλότερα επίπεδα σε σχέση με άλλες αναπτυξιακές περιόδους, υπάρχει καθυστέρηση στη λήψη αποφάσεων, ενώ πολλές επιλογές παραμένουν «ανοιχτές» και υπό διερεύνηση (Arnett, 2007, 2014). Η περίοδος της αναδυόμενης ενηλικίωσης, διαφοροποιείται από προγενέστερες αναπτυξιακές περιόδους, καθώς αφήνει πίσω της την εξάρτηση της παιδικής ηλικίας και της εφηβείας. Παράλληλα, δεν ταυτίζεται με τη νεότητα, διότι τα άτομα ηλικίας 18-25 ετών, ως «αναδυόμενοι ενήλικες», εξερευνούν συνήθως μια ποικιλία πιθανών κατευθύνσεων σε προσωπικό και επαγγελματικό επίπεδο, δίχως να αντιμετωπίζουν ακόμη μόνιμες υποχρεώσεις, όπως οι τυπικοί ενήλικες (Arnett, 2007, 2014. Baggio, Studer, Iglesias, Daepfen, & Gmel, 2017). Τα παραπάνω χαρακτηριστικά φαίνεται να αντανακλώνται σε μεγάλο βαθμό στη διάρκεια των φοιτητικών χρόνων (π.χ., τάση προσωπικής/επαγγελματικής εξερεύνησης, ελάχιστες σταθερές υποχρεώσεις, κ.ο.κ.) (Hochberg & Konner, 2019). Δεδομένου ότι και η φοιτητική περίοδος συχνά συνιστά για το άτομο μια μεταβατική εμπειρία, κατά την οποία καλείται να προσαρμοστεί σε νέες και ενδεχομένως δύσκολες καταστάσεις/συγκυρίες, όπως για παράδειγμα, η εγκατάσταση σε νέα πόλη, η αυτόνομη διαβίωση, η συναναστροφή με νέα και άγνωστα άτομα, ο φόρτος των ακαδημαϊκών υποχρεώσεων, οι οικονομικές δυσκολίες, κ.ά., εγείρεται ένα βασικό ερώτημα: συνιστά η

περίοδος της αναδυόμενης ενηλικίωσης και συγκεκριμένα τα φοιτητικά χρόνια μια ευάλωτη περίοδο για την εκδήλωση δυσλειτουργικών και ρισκοκίνδυνων συμπεριφορών στον κυβερνοχώρο;

Παρά την εκτεταμένη χρήση των μέσων ηλεκτρονικής επικοινωνίας και ενημέρωσης που καταγράφεται και μετά την εφηβεία (Faucher, Jackson, & Cassidy, 2014), η διερεύνηση της έκτασης του εθισμού και του εκφοβισμού στο διαδίκτυο κατά την περίοδο της αναδυόμενης ενηλικίωσης και ειδικά μεταξύ φοιτητών/τριών παραμένουν ζητήματα, τα οποία αποτελούν -μέχρι σήμερα τουλάχιστον- ένα σχετικά παρθένο πεδίο θεωρίας και έρευνας (Coleyshaw, 2010. Cowie & Myers, 2016). Όπως ισχυρίζονται ορισμένοι/ες ερευνητές/τριες, αν και μπορούμε να μάθουμε πολλά από την έρευνα αναφορικά με την αναγκαιότητα δράσεων πρόληψης ή/και αντιμετώπισης των συγκεκριμένων φαινομένων στα σχολεία κατά τη σχολική και εφηβική ηλικία, ωστόσο, η πανεπιστημιακή ζωή διαφέρει και, επομένως, το υπό μελέτη ζήτημα μεταξύ φοιτητών/τριών ενέχει κάποιες ιδιαιτερότητες που χρήζουν ξεχωριστής διερεύνησης (Sullivan, 2016). Για παράδειγμα, εντός των πανεπιστημιακών χώρων οι φοιτητές/τριες συνδέονται ανά πάσα στιγμή δωρεάν στο διαδίκτυο μέσω των ηλεκτρονικών τους συσκευών (π.χ., κινητό, tablet, laptop), ενώ ακόμη κι αν δεν διαθέτουν κάποιο δικό τους ηλεκτρονικό μέσο υπάρχουν πολλά και διάφορα μέρη όπου μπορούν να έχουν διαδικτυακή πρόσβαση (π.χ., βιβλιοθήκες, εργαστήρια υπολογιστών). Από την άλλη πλευρά, οι φοιτητές/τριες διαθέτουν περισσότερα δικαιώματα και εξουσία σε σύγκριση με τους/τις ανήλικους/ες μαθητές/τριες ενός σχολείου (American Education Research Association, 2013. Sullivan, 2016). Επιπλέον, παράγοντες πλαισίου που σχετίζονται ειδικότερα με τη λειτουργία του ελληνικού πανεπιστημίου μπορεί να επιτείνουν την εκδήλωση τέτοιου είδους συμπεριφορών κατά τη διάρκεια της αναδυόμενης ενηλικίωσης, καθώς οι αριθμοί των φοιτητών /τριών είναι δυσανάλογα μεγάλοι σε σχέση με το διδακτικό και το διοικητικό προσωπικό, οι διαθέσιμοι πόροι συμβουλευτικής υποστήριξης, διδασκαλίας, στέγασης, σίτισης κ.λπ. μειώνονται διαρκώς, ενώ υπάρχει μεγάλη διαφοροποίηση (και ελευθερία) ανάμεσα στο προσωπικό ως προς τους τρόπους με τους οποίους απευθύνεται και σχετίζεται με φοιτητές /τριες. Τα παραπάνω καθιστούν συνθετότερη τη διερεύνηση των περιπτώσεων διαδικτυακού εθισμού και εκφοβισμού σε αυτήν την ηλικιακή περίοδο και ιδίως στο πλαίσιο της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, η οποία ωστόσο είναι επιτακτική αν λάβει κανείς υπόψη την ευθύνη των πανεπιστημιακών ιδρυμάτων να παρέχουν ένα ασφαλές εκπαιδευτικό περιβάλλον και άρα να προλάβουν ή να περιορίσουν τέτοιες συμπεριφορές μεταξύ των φοιτητών/τριών τους.

Οι περιορισμένες σχετικές επιστημονικές μελέτες που βασίζονται σε φοιτητές/τριες εξετάζοντας τις υπό μελέτη διαδικτυακές συμπεριφορές προέρχονται σχεδόν αποκλειστικά από ένα ευρύτερο δείγμα φοιτητών/τριών που φοιτούν κυρίως σε θετικές, πολυτεχνικές και ανθρωπιστικές σχολές καθώς και σε σχολές επιστημών της υγείας (π.χ., [Anand et al., 2018](#), [Younes et al., 2016](#)). Βάσει των διαθέσιμων ευρημάτων, αναφορικά κατ' αρχάς με τον εθισμό στο διαδίκτυο, διαπιστώνεται ότι μεταξύ φοιτητών/τριών σε Η.Π.Α. και Ασία η διαδικτυακή χρήση χαρακτηρίζεται άνω της μέσης/φυσιολογικής σε ποσοστό έως και 17% (π.χ., [Anand et al., 2018](#), [Lin et al., 2018](#), [Sharma, & Sharma, 2018](#)) ενώ τα ποσοστά των διαδικτυακά εθισμένων φοιτητών/τριών κυμαίνονται από 1% έως 15% (π.χ., [Anand et al., 2018](#), [Chi, Lin, & Zhang, 2016](#), [Younes et al., 2016](#)). Στην περίπτωση τόσο της άνω της μέσης/φυσιολογικής όσο και της εθιστικής διαδικτυακής χρήσης παρατηρείται συχνά υπεραντιπροσώπηση του ανδρικού φύλου ([Anand et al., 2018](#), [Younes et al., 2016](#)). Σχετικά με το φαινόμενο του ηλεκτρονικού εκφοβισμού μεταξύ φοιτητών/τριών, οι περιορισμένες έρευνες που έχουν διεξαχθεί, κυρίως σε αμερικανικά, καναδικά και ευρωπαϊκά πανεπιστήμια, καταγράφουν ποσοστά θυμάτων από 9% έως 46% ([Akbulut & Eristi, 2011](#), [Myers & Cowie, 2017](#)) και θυτών από 2% έως 26% ([Condeza, Gallardo, & Pérez, 2018](#), [Turan, Polat, Karapirli, Uysal, & Turan, 2011](#), [Zalaquett & Chatters, 2014](#)), με τη διακύμανση να αποδίδεται στους διαφορετικούς τρόπους μέτρησης του φαινομένου ([Simmons, Bauman, & Ives, 2016](#)). Επιπλέον, το 28% των φοιτητών/τριών ([Simmons et al., 2016](#)), ακόμη και αν δεν έχουν θυματοποιηθεί οι ίδιοι/ες, γνωρίζουν κάποιο άλλο πρόσωπο που έχει υποστεί μια τέτοια εμπειρία, ενώ στην πλειονότητα των περιπτώσεων ως πρόσωπα εμπιστοσύνης στα οποία οι φοιτητές/ήτριες εκμυστηρεύονται την ηλεκτρονική θυματοποίηση (δική τους ή κάποιου άλλου) αναφέρονται οι φίλοι/ες ([Condeza et al., 2018](#), [Myers & Cowie, 2017](#), [Zalaquett, & Chatters, 2014](#)). Τα περισσότερα περιστατικά ηλεκτρονικού εκφοβισμού, τα οποία εκτυλίσσονται μέσω κινητού τηλεφώνου αλλά και ηλεκτρονικού υπολογιστή, αφορούν κατά βάση την αποστολή ακατάλληλων/προσβλητικών μηνυμάτων, το «μπλοκάρισμα» αποστολής στιγμιαίων μηνυμάτων, τη διάδοση φημών/κουτσομπολιών, καθώς και τον αποκλεισμό από διάφορες διαδικτυακές ομάδες ([Souza, Veiga Simão, Ferreira, & Ferreira, 2018](#)). Ο παράγοντας φύλο φαίνεται να διαδραματίζει και πάλι σημαντικό διαφοροποιητικό παράγοντα, με τους άνδρες να εμπλέκονται συχνότερα στο φαινόμενο (σε σχέση με τις γυναίκες) είτε ως θύτες είτε ως θύματα. Οι ερευνητές/ήτριες επισημαίνουν ότι οι επιπτώσεις του ηλεκτρονικού εκφοβισμού στους/στις νέους/νέες είναι εξίσου επώδυνες με τις επιπτώσεις του παραδοσιακού εκφοβισμού, καθώς έχουν να κάνουν με την ψυχική και σωματική τους υγεία, την αντίληψη του εαυτού, την προσωπική τους ζωή, το αίσθημα ασφάλειας αλλά και

την αδυναμία εξεύρεσης λύσης και βοήθειας εντός του πανεπιστημιακού χώρου (Cassidy, Faucher, & Jackson, 2017). Σε ό,τι αφορά τις προτάσεις τους προς το πανεπιστήμιο, φοιτητές και φοιτήτριες αναφέρουν μεταξύ άλλων ότι θα επιθυμούσαν συμβουλευτική υποστήριξη για τα θύματα, μια τηλεφωνική γραμμή για ανώνυμες καταγγελίες, ένα περιβάλλον που θα ενισχύει το σεβασμό και γενικότερα την εμπλοκή όλης της πανεπιστημιακής κοινότητας σε μια πολιτική ενάντια στον εκφοβισμό (Faucher et al., 2014).

Αναφορικά με τα αντίστοιχα ελληνικά διαθέσιμα ευρήματα, καταγράφονται ποσοστά φοιτητών/τριών που κάνουν διαδικτυακή χρήση άνω της μέσης/φυσιολογικής έως και 28% περίπου (Αννούσης και συν., 2017), ενώ η εθιστική διαδικτυακή χρήση φαίνεται να αφορά τους/τις φοιτητές/τριες σε ποσοστό έως και 3.5% (Ηλιοπούλου, 2016. Ντέμσια, Παπαγεωργίου, Τριανταφυλλίδου, & Ρούσσου, 2016). Από την άλλη, τα ποσοστά των ελλήνων φοιτητών/τριών που έχουν βιώσει και ασκήσει ηλεκτρονικό εκφοβισμό, κυρίως τους τελευταίους 12 μήνες, φθάνουν το 13% και 5% αντιστοίχως (Giovazolias & Malikiosi-Loizos, 2016. Μαυρογιάννης, 2011). Επιπλέον, μεγάλος αριθμός φοιτητών/τριών (58.4%) φαίνεται να υιοθετεί τον διπλό ρόλο του θύτη-θύματος και να συνιστά την πιο «δυσλειτουργική» ομάδα όσον αφορά διάφορα προσωπικά χαρακτηριστικά και ενδείξεις ψυχικών δυσκολιών (Kokkinos, Antoniadou, & Markos, 2014). Τέλος, το 30% των φοιτητών/τριών φαίνεται να γνωρίζει κάποιον/α άλλον/η που έχει υποστεί μια ανάλογη εμπειρία ενώ, ένα μεγάλο ποσοστό θυμάτων δηλώνει είτε ότι αναφέρει την εμπειρία της θυματοποίησης αποκλειστικά σε φίλους/ες, είτε ότι δεν την αναφέρει σε κανέναν, κυρίως επειδή δεν γνωρίζει που ή σε ποιον/α να απευθυνθεί για να ζητήσει βοήθεια (Giovazolias & Malikiosi-Loizos, 2016. Μαυρογιάννης, 2011).

Αξίζει να υπογραμμιστεί το γεγονός ότι σε αρκετές έρευνες (ελληνικές και διεθνείς) παρατηρείται θετική συσχέτιση μεταξύ του εθισμού στο διαδίκτυο και του ηλεκτρονικού εκφοβισμού (Bayraktar & Gün, 2007. Erdur-Baker, 2010. Hinduja & Patchin, 2006. Kokkinos et al., 2014. Li, 2007. Smith et al., 2008. Τουλούπης & Αθανασιάδου, 2014. Ybarra, 2004). Με άλλα λόγια, φαίνεται ότι όσες περισσότερες ώρες αφιερώνει κάποιος/α στο διαδίκτυο, τόσο πιθανότερο είναι να αναπτύξει μια διαδικτυακή επικοινωνία με γνωστά ή/και άγνωστα άτομα, στο πλαίσιο της οποίας μπορεί να θυματοποιηθεί ή/και να θυματοποιηθεί (Τουλούπης & Αθανασιάδου, 2014). Ωστόσο, η παραπάνω συσχέτιση υπονοεί και το αντίθετο: ότι δηλαδή, η διαρκής εμπλοκή του ατόμου σε περιστατικά ηλεκτρονικού εκφοβισμού (κυρίως ως θύτης) συνεπάγεται συχνά και την παρατεταμένη χρονικά διαδικτυακή του ενασχόληση/πλοήγηση (Τουλούπης & Αθανασιάδου, 2014).

Εθισμός στο διαδίκτυο και ηλεκτρονικός εκφοβισμός: Ο ρόλος της ψυχικής ανθεκτικότητας

Στο πλαίσιο της διερεύνησης της ριψοκίνδυνης χρήσης του διαδικτύου μεταξύ εφήβων και φοιτητών/τριών, αρκετές μελέτες αναφέρονται και σε μια σειρά ενδοατομικών παραγόντων ψυχοσυναισθηματικής φύσεως που φαίνεται να λειτουργούν περισσότερο ή λιγότερο προστατευτικά στην εκδήλωση περιστατικών εθισμού και εκφοβισμού στο διαδίκτυο. Μεταξύ αυτών των παραγόντων έχει επισημανθεί ιδιαίτερα η έννοια της ψυχικής ανθεκτικότητας, η οποία δηλώνει την ικανότητα του ατόμου για θετική προσαρμογή σε μια κατάσταση, παρά την ύπαρξη δύσκολων και αντίξοων συνθηκών και παρά την έκθεση σε παράγοντες επικινδυνότητας (Luthar, 2006. Masten, 2001, 2007. Rutter, 2006). Η ψυχική ανθεκτικότητα θεωρείται ότι διαμορφώνεται μέσω της αλληλεπίδρασης τόσο εγγενών χαρακτηριστικών του ατόμου όσο και περιβαλλοντικών επιδράσεων (π.χ., υποστηρικτικό πλαίσιο) (Fergus & Zimmerman, 2005. Masten & Narayan, 2012. Zhou, Liu, Niu, Sun, & Fan, 2017). Υποστηρίζεται ότι η παραπάνω αλληλεπίδραση είναι πιο αισθητή μέχρι και το τέλος της εφηβείας, καθώς τα παιδιά και οι έφηβοι βρίσκονται σε μια διαδικασία έντονων ψυχοσυναισθηματικών ανακατατάξεων ενώ εξαρτώνται από το ευρύτερο οικογενειακό περιβάλλον τους για την κάλυψη των ψυχοσυναισθηματικών τους αναγκών (Zhou et al., 2017). Σε αυτήν λοιπόν την ευαίσθητη περίοδο, οι εμπειρίες και τα γεγονότα ζωής που βιώνουν τα παιδιά και οι έφηβοι τείνουν να έχουν μεγαλύτερο αντίκτυπο στη διαμόρφωση του αισθήματος της ψυχικής ανθεκτικότητας (Zhou et al., 2017). Αντιθέτως, κατά την μετάβαση στην (αναδυόμενη) ενηλικίωση, η οποία συνήθως ταυτίζεται με τη φοιτητική περίοδο, η ψυχική ανθεκτικότητα τείνει να θεωρείται ένα ψυχοσυναισθηματικό χαρακτηριστικό αποκρυσταλλωμένο σε μεγαλύτερο βαθμό συγκριτικά με προηγούμενες ηλικιακές περιόδους (Connor & Davidson, 2003. Zhou et al., 2017), το οποίο δύναται να λειτουργήσει ως προστατευτικό φίλτρο για ποικίλες ριψοκίνδυνες συμπεριφορές (Silbereisen & Lerner, 2007. Hinduja & Patchin, 2017).

Συγκεκριμένα, μελέτες διενεργούμενες κυρίως σε νεαρούς ενήλικες διαπιστώνουν ότι η υψηλή αντιλαμβανόμενη ψυχική ανθεκτικότητα τείνει να συνδέεται με χαμηλό βαθμό εμπλοκής σε περιπτώσεις εθιστικής (Bilgin & Tas 2018. Nam et al., 2018. Yen, Lin, Chou, Liu, & Ko, 2018) και εκφοβιστικής συμπεριφοράς στο διαδίκτυο (Hinduja & Patchin, 2017. Kabadayi & Sari, 2018). Φαίνεται, δηλαδή, ότι τα άτομα που νιώθουν γενικώς περισσότερο

ικανά να υπερβαίνουν επιτυχημένα νέες, απρόσμενες ή/και δύσκολες καταστάσεις, αισθάνονται λιγότερο την ανάγκη να αναζητήσουν «καταφύγιο» στο διαδίκτυο προκειμένου να «ξεχαστούν», με αποτέλεσμα να περιορίζεται και η πιθανότητα να προβούν σε υπερβολική ή/και ακατάλληλη χρήση του διαδικτύου (και το αντίστροφο) (Bilgin & Tas, 2018. Hinduja & Patchin, 2017. Yen et al., 2018). Το γεγονός αυτό με τη σειρά του συμβάλλει στην ενδυνάμωση της ψυχικής ανθεκτικότητας και της γενικότερης ψυχολογικής προσαρμογής του ατόμου ή το αντίθετο, δημιουργώντας έτσι ένα φαύλο κύκλο (Bilgin & Tas, 2018. Hinduja & Patchin, 2017. Kabadayi & Sari, 2018. Nam et al., 2018. Yen et al., 2018). Τα παραπάνω φαίνεται να αποκτούν ιδιαίτερη σημασία κατά τη διάρκεια της αναδυόμενης ενηλικίωσης και συγκεκριμένα της φοιτητικής περιόδου, η οποία για τους λόγους που προαναφέρθηκαν αποτελεί συχνά μια δύσκολη μεταβατική περίοδο για το άτομο. Συνεπώς, εγείρεται το ερώτημα του κατά πόσο η αντιλαμβανόμενη ψυχική ανθεκτικότητα των φοιτητών/τριών μπορεί να λειτουργήσει σε αυτήν την ηλικιακή φάση προστατευτικά σε σχέση με την εκδήλωση ριψοκίνδυνων συμπεριφορών στον κυβερνοχώρο.

Σκεπτικό, στόχοι και υποθέσεις της έρευνας

Ανακεφαλαιώνοντας, διαπιστώνεται ότι η ερευνητική κάλυψη του ζητήματος της ριψοκίνδυνης διαδικτυακής συμπεριφοράς κατά την περίοδο της αναδυόμενης ενηλικίωσης και ειδικότερα σε φοιτητικό πληθυσμό είναι περιορισμένη στη διεθνή και ιδίως στην εγχώρια βιβλιογραφία. Μάλιστα, το γεγονός ότι τα διαθέσιμα ευρήματα (όπως αναφέρθηκε) προκύπτουν κατά βάση από ένα μεικτό δείγμα φοιτητών/τριών διαφόρων Σχολών/Τμημάτων, δεν επιτρέπει την «καθαρή» αποτύπωση της σχετικής εμπειρίας φοιτητών/τριών συγκεκριμένων Τμημάτων, τα οποία μέσω του προγράμματος σπουδών τους εστιάζουν στην ανθρώπινη συμπεριφορά και στην επιρροή του πλαισίου σε αυτήν. Στα Τμήματα αυτά συγκαταλέγονται και τα Τμήματα Ψυχολογίας, οι φοιτητές/τριες των οποίων αναμένεται να εμβαθύνουν σε θέματα ριψοκίνδυνων και εθιστικών συμπεριφορών των νέων στο διαδίκτυο, σε τρόπους διαχείρισης του στρες, σε προστατευτικούς παράγοντες και παράγοντες κινδύνου, κ.ο.κ., στο πλαίσιο ποικίλων σχετικών μαθημάτων των προγραμμάτων σπουδών τους, όπως η Σχολική, η Εκπαιδευτική και η Κλινική Ψυχολογία (βλ. Οδηγός Προπτυχιακών Σπουδών Τμήματος Ψυχολογίας Α.Π.Θ., 2019-2020). Επιπροσθέτως, λαμβάνοντας υπόψη πρόσφατη έρευνα η οποία αναφέρει ότι το 1/3 (33.6%) των προπτυχιακών φοιτητών/τριών Ψυχολογίας εμπλέκονται ήδη σε διαδικασία ατομικής ψυχοθεραπείας (Φλούλη & Αθανασιάδου, 2020), σε μια προσπάθεια ενδοσκόπησης και ενίσχυσης της ψυχικής τους ευημερίας και ανθεκτικότητας, καθίσταται ενδιαφέρον να διερευνηθεί στο συγκεκριμένο φοιτητικό

πληθυσμό ποιός είναι ο ρόλος της ψυχικής του ανθεκτικότητας στην εκδήλωση των υπό μελέτη συμπεριφορών στον κυβερνοχώρο.

Συγκεκριμένα όλα τα παραπάνω, σκοπός της παρούσας έρευνας είναι η διερεύνηση της έκτασης του εθισμού και του εκφοβισμού στο διαδίκτυο μεταξύ φοιτητών/τριών Ψυχολογίας καθώς και του ρόλου της ψυχικής ανθεκτικότητας των φοιτητών/τριών στην εκδήλωση των παραπάνω φαινομένων. Ως επιμέρους ερευνητικοί στόχοι τίθενται οι εξής: Η διερεύνηση (α) του βαθμού εμπλοκής των φοιτητών/τριών Ψυχολογίας σε περιστατικά εθισμού στο διαδίκτυο και ηλεκτρονικού εκφοβισμού, (β) της σχέσης ανάμεσα στον εθισμό στο διαδίκτυο και στον ηλεκτρονικό εκφοβισμό, και (γ) της σύνδεσης της ψυχικής ανθεκτικότητας των φοιτητών/τριών Ψυχολογίας με τα φαινόμενα του εθισμού στο διαδίκτυο και του ηλεκτρονικού εκφοβισμού. Βάσει της σχετικής βιβλιογραφίας αναμένεται: (1) η εμπλοκή των φοιτητών/τριών Ψυχολογίας τόσο σε περιστατικά εθισμού στο διαδίκτυο (Υπόθεση 1α) όσο και ηλεκτρονικού εκφοβισμού (Υπόθεση 1β) (π.χ., [Akbulut & Eristi, 2011](#), [Anand et al., 2018](#), [Myers & Cowie, 2017](#), [Younes et al., 2016](#), [Zalaquett, & Chatters, 2014](#)) (2), η ύπαρξη θετικής συσχέτισης ανάμεσα στα φαινόμενα του εθισμού στο διαδίκτυο και του ηλεκτρονικού εκφοβισμού (Υπόθεση 2) ([Bayraktar & Gün, 2007](#), [Erdur-Baker, 2010](#), [Hinduja & Patchin, 2006](#), [Kokkinos et al., 2014](#), [Li, 2007](#), [Smith et al., 2008](#), [Τουλούπης & Αθανασιάδου, 2014](#), [Ybarra, 2004](#)), και (3) η αρνητική (προβλεπτική) σχέση της ψυχικής ανθεκτικότητας των φοιτητών/τριών Ψυχολογίας με την εμπλοκή τους σε περιστατικά εθισμού στο διαδίκτυο (Υπόθεση 3α) και σε περιστατικά ηλεκτρονικού εκφοβισμού (Υπόθεση 3β) ([Bilgin & Tas, 2018](#), [Hinduja & Patchin, 2017](#), [Kabadayi & Sari, 2018](#), [Nam et al., 2018](#), [Yen et al., 2018](#)). Τέλος, αναφορικά με την επίδραση του φύλου και του έτους σπουδών των φοιτητών/τριών στην εμπλοκή τους σε περιστατικά εθισμού στο διαδίκτυο και ηλεκτρονικού εκφοβισμού, δεν τέθηκαν ερευνητικοί στόχοι και αντίστοιχες ερευνητικές υποθέσεις, λόγω της δυσανάλογης αριθμητικά κατανομής των συμμετεχόντων/ουσών βάσει των συγκεκριμένων δημογραφικών μεταβλητών.

Μέθοδος

Συμμετέχοντες/ουσες

Το πιλοτικό δείγμα της έρευνας αποτέλεσαν, αρχικά, 50 φοιτητές/τριες του Τμήματος Ψυχολογίας του Α.Π.Θ., εκ των οποίων οι 45 (90%) ήταν γυναίκες και οι 5 (10%) άνδρες. Η πιλοτική φάση της έρευνας δεν υπέδειξε την αναγκαιότητα τροποποίησης του

ερωτηματολογίου, συνεπώς, το πιλοτικό δείγμα ενσωματώθηκε στο κυρίως δείγμα που συλλέχθηκε στη συνέχεια (202 φοιτητές/τριες του οικείου Τμήματος), διαμορφώνοντας έτσι ένα συνολικό δείγμα 252 φοιτητών/τριών. Από αυτούς/ές, οι 233 (92.5%) ήταν γυναίκες και οι 19 (7.5%) άνδρες. Θα πρέπει να επισημανθεί πως η δυσανάλογη αριθμητικά κατανομή των συμμετεχόντων/ουσών φοιτητών/τριών βάσει του φύλου τους οφείλεται στην γενικότερη υπερ-αντιπροσώπευση του γυναικείου φύλου που παρατηρείται συνήθως σε Τμήματα από τον χώρο των Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών, όπως είναι το Τμήμα Ψυχολογίας (ΜΟΔΠ, χ.χ.). Ως προς την κατανομή τους ανά έτος σπουδών, οι περισσότεροι/ες φοιτητές/τριες ήταν πρωτοετείς (91 άτομα, 36.1%) και δευτεροετείς (62 άτομα, 24.6%), ενώ μικρότερο ήταν το ποσοστό των φοιτητών/τριών που διένυαν το τρίτο (46 άτομα, 18.3%), το τέταρτο (44 άτομα, 17.5%) ή ακόμη μεγαλύτερο ακαδημαϊκό έτος (9 άτομα, 3.6%). Αναφορικά με την ηλικία των φοιτητών/τριών, το 13.1% ($n = 33$) ήταν 18 ετών, το 22.2% ($n = 56$) 19 ετών, το 23.4% ($n = 59$) 20 ετών, το 19.8% ($n = 50$) 21 ετών και το 11.5% ($n = 29$) ήταν 22 ετών. Τέλος, ένα 10% ($n = 25$) των φοιτητών/τριών κάλυπταν το ηλικιακό φάσμα μεταξύ 24 και 54 ετών.

Ψυχομετρικά εργαλεία

Για τη συλλογή των δεδομένων της έρευνας χρησιμοποιήθηκε ένα ερωτηματολόγιο αυτοαναφοράς το οποίο, εκτός από τις δημογραφικές ερωτήσεις, περιελάμβανε τα εξής τρία κύρια μέρη:

Κλίμακα Ψυχικής Ανθεκτικότητας: Η μέτρηση της ψυχικής ανθεκτικότητας των φοιτητών/τριών πραγματοποιήθηκε με την Κλίμακα Ανθεκτικότητας Connor-Davidson (The Connor-Davidson Resilience Scale - CD-RISC, Connor & Davidson, 2003). Η συγκεκριμένη κλίμακα, η οποία έχει χρησιμοποιηθεί και σε ενήλικο ελληνικό πληθυσμό (Κουδιγκέλη, 2017), διερευνά την ανθεκτικότητα στον γενικό πληθυσμό και την εκτίμηση της μεταβλητότητας της ανθεκτικότητας σε κλινικά δείγματα. Αποτελείται από 25 δηλώσεις αυτοαναφοράς στη βάση ενός 5-βαθμου απαντητικού συστήματος τύπου Likert (από 0 = καθόλου αληθές έως 4 = σχεδόν πάντα αληθές), οι οποίες διαμορφώνουν τους εξής πέντε παράγοντες: (α) Προσωπική επάρκεια, Υψηλά στάνταρντ και Επιμονή (η αίσθηση προσωπικής επάρκειας, διατήρησης υψηλών προσδοκιών και επίδειξης επιμονής σε νέες πιθανώς δύσκολες καταστάσεις) (π.χ., «Εργάζομαι για να επιτυγχάνω τους στόχους μου») (β) Εμπιστοσύνη στο προσωπικό ένστικτο, Μακροθυμία όσον αφορά την αρνητική διάθεση και Ενδυναμωτική επίδραση του στρες (η εμπιστοσύνη του ατόμου στο ένστικτό του, η

ανεκτικότητα του απέναντι σε αρνητικές διαθέσεις και συναισθήματα, καθώς και η τάση του να λειτουργεί ψύχραιμα και αποτελεσματικά υπό στρεσογόνες συνθήκες) (π.χ., «Μπορώ να χειρίζομαι δυσάρεστα συναισθήματα»), (γ) Θετική αποδοχή της αλλαγής και Ασφαλείς Σχέσεις (η θετική στάση του ατόμου απέναντι σε αλλαγές που βιώνει και η ικανότητά του να συνάπτει στενές και ασφαλείς διαπροσωπικές σχέσεις) (π.χ., «Μπορώ να τα βγάλω πέρα με ό,τι μου προκύπτει»), (δ) Έλεγχος (η αίσθηση ελέγχου των πραγμάτων/καταστάσεων) (π.χ., «Νιώθω ότι έχω τον έλεγχο της ζωής μου»), και (ε) Πνευματικού χαρακτήρα επιρροές (η αίσθηση ότι η ζωή είναι προδιαγεγραμμένη από ανώτερες πνευματικού/θεικού τύπου δυνάμεις) (π.χ., «Μερικές φορές η μοίρα και ο Θεός μπορούν να βοηθήσουν»).

Ερωτηματολόγιο Εθισμού στο Διαδίκτυο: Το δεύτερο μέρος του ερωτηματολογίου συνιστά μετάφραση και (λεξικολογική) προσαρμογή της Κλίμακας για τον «Εθισμό στο Διαδίκτυο» («Internet Addiction Test») της Young (1998). Η συγκεκριμένη κλίμακα περιλαμβάνει 20 ερωτήσεις (π.χ., «Πόσο συχνά συνειδητοποιείς ότι είσαι στο διαδίκτυο περισσότερο χρόνο απ' όσο σκόπευες αρχικά;», «Πόσο συχνά προτιμάς (να είσαι συνδεδεμένος με) το διαδίκτυο από το να βγαίνεις έξω με παρέα;», «Πόσο συχνά χάνεις ώρες ύπνου λόγω της υπερβολικής χρήσης του διαδικτύου αργά τη νύχτα;»), στις οποίες οι ερωτώμενοι/ες καλούνται να απαντήσουν σε μια 6-βαθμη κλίμακα τύπου Likert (από 0 = Ποτέ έως 5 = Πάντα). Οι παραπάνω ερωτήσεις, σύμφωνα με τη Young (1996), διαμορφώνουν τους εξής 6 παράγοντες: «το διαδίκτυο ως εξέχον χαρακτηριστικό», «η υπερβολική χρήση», «η παραμέληση εργασίας», «η προσμονή», «η έλλειψη/απώλεια ελέγχου», «η παραμέληση κοινωνικής ζωής». Η συνολική βαθμολογία του κάθε ατόμου είναι το άθροισμα των απαντήσεών του στις 20 ερωτήσεις, η οποία κυμαίνεται από 0 έως 100. Ανάλογα με τη βαθμολογία, το άτομο κατατάσσεται είτε στο επίπεδο της «μέσης-φυσιολογικής» χρήσης (20-39 βαθμοί), που σημαίνει ότι έχει τον πλήρη έλεγχο των διαδικτυακών του δραστηριοτήτων, είτε στο επίπεδο της «άνω της μέσης-φυσιολογικής» χρήσης (40-69 βαθμοί), που σημαίνει ότι βιώνει περιστασιακά κάποια προβλήματα λόγω των διαδικτυακών του δραστηριοτήτων, είτε στο επίπεδο της «εθιστικής» χρήσης (70-100 βαθμοί), που σημαίνει ότι βιώνει σοβαρά προβλήματα λόγω του εθισμού του στις διαδικτυακές του δραστηριότητες. Με άλλα λόγια, όσο υψηλότερη η βαθμολογία τόσο περισσότερα τα προβλήματα που δημιουργεί η υπερβολική χρήση του διαδικτύου.

Ερωτηματολόγιο για τον Ηλεκτρονικό Εκφοβισμό: Το τρίτο μέρος του ερωτηματολογίου αποτελούσε μια συντομευμένη μορφή του Ερωτηματολογίου για τον «Ηλεκτρονικό Εκφοβισμό» (“Cyberbullying Questionnaire”) των Smith και των συνεργατών

του (2006). Το πρωτότυπο ερωτηματολόγιο αποτελείται από 88 ερωτήσεις πολλαπλών επιλογών που καλύπτουν 7 υποκατηγορίες ηλεκτρονικού εκφοβισμού [εκφοβισμός μέσω: γραπτών μηνυμάτων στο κινητό τηλέφωνο (text messaging), τηλεφωνικών κλήσεων (phone call), φωτογραφιών/βίντεο (pictures/video-clips), ηλεκτρονικού ταχυδρομείου (e-mail), δωματίων συνομιλίας (chat rooms), προγραμμάτων άμεσης επικοινωνίας (instant messaging) και ιστοσελίδων στο διαδίκτυο (websites)]. Λόγω του ότι η παρούσα έρευνα στόχευε στην καταγραφή ορισμένων μόνο βασικών παραμέτρων του ηλεκτρονικού εκφοβισμού, οι ερωτήσεις περιορίστηκαν σε 8. Η συντόμευση του ερωτηματολογίου βασίστηκε σε αντίστοιχη συντομευμένη μορφή που χρησιμοποιήθηκε σε άλλη έρευνα στην Ελλάδα σε δείγμα εφήβων μαθητών/τριών (Kapatzia, 2008). Συγκεκριμένα, οι 7 αρχικές υποκατηγορίες ηλεκτρονικού εκφοβισμού ομαδοποιήθηκαν σε 4 βασικούς τρόπους θυματοποίησης και άσκησης εκφοβισμού (π.χ. αποστολή μηνυμάτων, διάδοση φημών, διακίνηση οπτικοακουστικού υλικού μέσω διαφόρων υπηρεσιών και κλήσεις κινητού). Η ομαδοποίηση αυτή αντικατοπτρίζεται σε 8 ερωτήσεις παραδείγματα των οποίων αποτελούν τα εξής: «Έχεις δεχτεί, τον τελευταίο χρόνο, προσβλητικά /απειλητικά μηνύματα σε email/chat room/MSN/facebook/twitter/websites/SMS που σε έκαναν να νιώσεις άσχημα;», «Έχεις διαδώσει, τον τελευταίο χρόνο, αρνητικές φήμες ή σχόλια για κάποιον σε email/chat room/MSN/facebook/twitter/websites/SMS για να νιώσει άσχημα;», κ.ο.κ. Η εστίαση των παραπάνω ερωτήσεων σε συγκεκριμένες ενέργειες (π.χ., αποστολή απειλητικών μηνυμάτων, διάδοση αρνητικών φημών κ.λπ.) και η αποφυγή ερωτήσεων γενικού περιεχομένου (π.χ., «Έχεις ασκήσει/δεχθεί ηλεκτρονικό εκφοβισμό τον τελευταίο μήνα») έγκειται στο γεγονός ότι με αυτόν τρόπο αποτυπώνονται ρεαλιστικότερα τα ποσοστά έκτασης του εν λόγω φαινομένου (Smith, Cowie, Olafsson & Liefsooghe, 2002, όπως αναφέρεται στο Gradinger, Strohmeier, & Spiel, 2010). Οι απαντήσεις στις παραπάνω ερωτήσεις αντιστοιχούσαν σε μια 5-βαθμη κλίμακα ως εξής: 1 = δεν έχω κάνει/δεν μου έχει συμβεί ποτέ τίποτε αντίστοιχο, 2 = το έχω κάνει/μου έχει συμβεί 1 ή 2 φορές, 3 = το έχω κάνει/μου έχει συμβεί 2 ή 3 φορές το μήνα, 4 = το κάνω/μου συμβαίνει περίπου 1 φορά την εβδομάδα, και 5 = το κάνω/μου συμβαίνει πολλές φορές την εβδομάδα.

Διαδικασία

Για τη διεξαγωγή της παρούσας έρευνας, αρχικά, κάθε μέλος ΔΕΠ του Τμήματος Ψυχολογίας του Α.Π.Θ. έλαβε ατομική ενημέρωση αναφορικά με τον σκοπό και το περιεχόμενο (ερωτηματολόγιο) της έρευνας. Η συλλογή των δεδομένων πραγματοποιήθηκε στις αίθουσες διδασκαλίας του Τμήματος Ψυχολογίας του Α.Π.Θ., παρουσία του ερευνητή

(πρώτος συγγραφέας) και του/της εκάστοτε διδάσκοντα/ουσας ο/η οποίος/α είχε προηγουμένως συναινέσει στην υλοποίηση της έρευνας. Λίγο πριν τη λήξη του μαθήματος, ο ερευνητής ενημέρωνε τους/τις φοιτητές/τριες για το λόγο της παρουσίας του και διένειμε το έντυπο ενημέρωσης και συγκατάθεσης φοιτητών/τριών, στο οποίο αναφέρονταν όλες οι απαραίτητες πληροφορίες σχετικά με το στόχο της έρευνας, την ανωνυμία των δεδομένων και την εθελοντική/εκούσια φύση της διαδικασίας. Όσοι/ες φοιτητές/τριες συναινούσαν ενυπόγραφα να συμμετάσχουν στην έρευνα, προέβαιναν στη συμπλήρωση του ερωτηματολογίου, η οποία διαρκούσε κάθε φορά περίπου 10-15 λεπτά χωρίς να παρατηρηθούν προβλήματα ή δυσκολίες. Λόγω του ότι η υλοποίηση της έρευνας βασίστηκε πρωτίστως στη συναίνεση του εκάστοτε διδάσκοντα ξεχωριστά καθώς και στην εθελοντική/εκούσια συμμετοχή των ενήλικων φοιτητών/τριών, οι συγγραφείς δεν έκριναν απαραίτητη τη εξασφάλιση σχετικής άδειας από την Επιτροπή Ηθικής και Δεοντολογίας του αντίστοιχου Ιδρύματος.

Μέθοδοι ανάλυσης

Για τη διερεύνηση της εμπλοκής των φοιτητών/τριών σε περιστατικά εθισμού στο διαδίκτυο (Υπόθεση 1α) και ηλεκτρονικού εκφοβισμού (Υπόθεση 1β), καθώς του βαθμού της ψυχικής τους ανθεκτικότητας έγινε χρήση της περιγραφικής στατιστικής. Ακόμη, προκειμένου να ελεγχθεί η επίδραση του έτους σπουδών στην εμπλοκή των φοιτητών/τριών στα παραπάνω δύο φαινόμενα εφαρμόστηκαν τα εξής: (α) στην περίπτωση του εθισμού στο διαδίκτυο, εφαρμόστηκε η πολυμεταβλητή ανάλυση διακύμανσης (MANOVA) με ανεξάρτητη μεταβλητή το έτος σπουδών και εξαρτημένες μεταβλητές τα τρία επίπεδα διαδικτυακής χρήσης (μέσης/φυσιολογικής, άνω της μέσης/φυσιολογικής, εθιστικής), καθώς και τους τρεις παράγοντες που προέκυψαν από το ερωτηματολόγιο εθισμού στο διαδίκτυο (παράγοντες εθισμού στο διαδίκτυο), και (β) στην περίπτωση του ηλεκτρονικού εκφοβισμού, εφαρμόστηκε ο μη παραμετρικός έλεγχος Kruskal Wallis H με ανεξάρτητη μεταβλητή το έτος σπουδών και εξαρτημένες μεταβλητές τις 8 ερωτήσεις περί ηλεκτρονικού εκφοβισμού. Επιπλέον, για να ελεγχθεί η συσχέτιση ανάμεσα στον εθισμό στο διαδίκτυο (επίπεδα διαδικτυακής χρήσης, παράγοντες εθισμού στο διαδίκτυο) και στον ηλεκτρονικό εκφοβισμό (8 ερωτήσεις που τον διερευνούσαν) (Υπόθεση 2) πραγματοποιήθηκε μια σειρά αναλύσεων συσχέτισης Spearman (Spearman's rho). Προκειμένου να ελεγχθεί ο προβλεπτικός ρόλος της ψυχικής ανθεκτικότητας των φοιτητών/τριών στην εμπλοκή τους σε περιστατικά εθισμού στο διαδίκτυο (Υπόθεση 3α) εφαρμόστηκε στα δεδομένα η μέθοδος της πολλαπλής γραμμικής

παλινδρόμησης. Ως προβλεπτικές μεταβλητές τέθηκαν οι τέσσερις παράγοντες που προέκυψαν από την παραγοντική ανάλυση της Κλίμακας Ψυχικής Ανθεκτικότητας, ενώ ως εξαρτημένες μεταβλητές ορίστηκαν τα τρία επίπεδα διαδικτυακής χρήσης καθώς και οι παράγοντες του εθισμού στο διαδίκτυο, οι οποίοι συνιστούν αντιπροσωπευτικές συμπεριφορές της υπερβολικής/εθιστικής διαδικτυακής χρήσης. Τέλος, για τη διερεύνηση της σύνδεσης της ψυχικής ανθεκτικότητας (τέσσερις παράγοντες που προέκυψαν από την παραγοντική ανάλυση) με τον ηλεκτρονικό εκφοβισμό (8 ερωτήσεις που τον διερευνούσαν) (Υπόθεση 3β) πραγματοποιήθηκε μια σειρά αναλύσεων συσχέτισης Spearman (Spearman's rho).

Αποτελέσματα

Ψυχομετρικές ιδιότητες κλιμάκων της έρευνας

Κλίμακα Ψυχικής Ανθεκτικότητας: Στο πλαίσιο ελέγχου της εννοιολογικής κατασκευής της συγκεκριμένης κλίμακας, αρχικά, εφαρμόστηκε διερευνητική ανάλυση παραγόντων, με τη μέθοδο των κύριων συνιστωσών και με περιστροφή τύπου Varimax ($KMO = .827$, Bartlett Chi-square = 1712.347, $p < .001$). Αναδείχθηκαν τέσσερις παράγοντες με ιδιοτιμή > 1.0 και σημαντική ερμηνευτική αξία: Παράγοντας 1 = Εμπιστοσύνη στο προσωπικό ένστικτο, Μακροθυμία όσον αφορά την αρνητική διάθεση και Ενδυναμωτική επίδραση του στρες, που εξηγούσε το 12.78% της συνολικής διακύμανσης, Παράγοντας 2 = Προσωπική επάρκεια, Υψηλά στάνταρντ και Επιμονή, που εξηγούσε το 11.85% της συνολικής διακύμανσης, Παράγοντας 3 = Θετική αποδοχή της αλλαγής και Ασφαλείς Σχέσεις, που εξηγούσε το 9.72% της συνολικής διακύμανσης, και Παράγοντας 4 = Πνευματικού χαρακτήρα επιρροές, που εξηγούσε το 7.61% της συνολικής διακύμανσης. Στη συνέχεια, πραγματοποιήθηκε επιβεβαιωτική ανάλυση παραγόντων, η οποία επιβεβαίωσε το παραπάνω μοντέλο (Πίνακας 1). Το μοντέλο χαρακτηρίζεται από πολύ καλή προσαρμογή, $\chi^2(87, N = 252) = 135.321$, $p < .05$, CFI = .919, TLI = .941, RMSEA = .043, SRMS = .051. Οι συσχετίσεις μεταξύ των τεσσάρων παραγόντων παρουσιάζονται στον Πίνακα 1. Ο δείκτης εσωτερικής συνέπειας για κάθε παράγοντα ξεχωριστά είναι: Παράγοντας 1 ($\alpha = .801$), Παράγοντας 2 ($\alpha = .750$), Παράγοντας 3 ($\alpha = .720$) και Παράγοντας 4 ($\alpha = .699$). Οι συνάφειες (βάσει του συντελεστή συσχέτισης r του Pearson) της βαθμολογίας κάθε ερώτησης από κάθε παράγοντα του ερωτηματολογίου με το άθροισμα της βαθμολογίας των υπόλοιπων ερωτήσεων του ίδιου παράγοντα κυμαίνονται από $r = .37$ έως $r = .58$ για τον Παράγοντα 1, από $r = .32$ έως $r = .57$ για τον Παράγοντα 2, από $r = .32$ έως $r = .46$ για τον Παράγοντα 3, ενώ για τον Παράγοντα 4 είναι $r = .48$.

Πίνακας 1. Επιβεβαιωτική ανάλυση παραγόντων της Κλίμακας Ψυχικής Ανθεκτικότητας και συσχετίσεις μεταξύ των παραγόντων.

Προτάσεις/Δηλώσεις	Π1	Π2	Π3	Π4
1. Μπορώ να προσαρμόζομαι στην αλλαγή	.456			
6. Βλέπω την εύθυμη πλευρά των πραγμάτων	.400			
12. Όταν τα πράγματα φαίνονται χωρίς ελπίδα εγώ δεν παραιτούμαι	.533			
16. Δεν αποθαρρύνομαι εύκολα από την αποτυχία	.687			
17. Με θεωρώ δυνατό άτομο	.562			
18. Μπορώ να παίρνω μη δημοφιλείς ή δύσκολες αποφάσεις	.737			
19. Μπορώ να χειρίζομαι δυσάρεστα συναισθήματα	.569			
20. Έχω ισχυρή αίσθηση σκοπού	.451			
10. Κάνω την καλύτερη δυνατή προσπάθεια, ό,τι και να γίνει		.716		
11. Μπορώ να επιτυγχάνω τους στόχους μου		.571		
21. Έχω ισχυρή αίσθηση σκοπού		.587		
23. Μου αρέσουν οι προκλήσεις		.472		
24. Εργάζομαι για να επιτυγχάνω τους στόχους μου		.797		
25. Καμαρώνω για τις επιτεύξεις μου		.426		
2. Έχω στενές και ασφαλείς σχέσεις			.687	
4. Μπορώ να τα βγάλω πέρα με ό,τι μου προκύπτει			.427	
5. Προηγούμενες επιτυχίες μου δίνουν αυτοπεποίθηση για καινούριες προκλήσεις			.458	
7. Το να αντεπεξέρχομαι στο στρες μου δίνει δύναμη			.443	
8. Έχω την τάση να ανακάμπτω μετά από κάποια δοκιμασία ή ασθένεια			.627	
13. Ξέρω πού να στραφώ για βοήθεια			.519	
3. Μερικές φορές η μοίρα και ο Θεός μπορούν να βοηθήσουν				.741
9. Τα πράγματα συμβαίνουν για κάποιο λόγο				.803
	Π1	Π2	Π3	Π4
Π1				
Π2	.490**			
Π3	.507**	.423**		
Π4	.230**	.214**	.321**	

Σημείωση 1: Π1: Παράγοντας «Εμπιστοσύνη στο προσωπικό ένστικτο, Μακροθυμία όσον αφορά την αρνητική διάθεση και Ενδυναμωτική επίδραση του στρες», Π2: Παράγοντας «Προσωπική επάρκεια, Υψηλά στάνταρντ και Επιμονή», Π3: Παράγοντας «Θετική αποδοχή της αλλαγής και Ασφαλείς Σχέσεις», Π4: Παράγοντας «Πνευματικού χαρακτήρα επιρροές»

Σημείωση 2: όλες οι παραπάνω τυποποιημένες φορτίσεις στους τρεις παράγοντες είναι στατιστικά σημαντικές ($p < .05$)

Σημείωση 3: ** $p < .01$

Ερωτηματολόγιο Εθισμού στο Διαδίκτυο: Στο πλαίσιο ελέγχου της εννοιολογικής κατασκευής του συγκεκριμένου ερωτηματολογίου, αρχικά, εφαρμόστηκε διερευνητική ανάλυση παραγόντων, με τη μέθοδο των κύριων συνιστωσών και με περιστροφή τύπου Varimax ($KMO = .899$, Bartlett Chi-square = 1968.314, $p < .001$). Αναδείχθηκαν τρεις παράγοντες με ιδιοτιμή > 1.0 και σημαντική ερμηνευτική αξία: Παράγοντας 1 = Υπερβολική/Ανεξέλεγκτη διαδικτυακή χρήση, που εξηγούσε το 24.23% της συνολικής διακύμανσης, Παράγοντας 2 = Διαδίκτυο ως εξέχον χαρακτηριστικό, που εξηγούσε το 19.69% της συνολικής διακύμανσης, και Παράγοντας 3 = Παραμέληση κοινωνικής ζωής, που εξηγούσε το 10.85% της συνολικής διακύμανσης. Στη συνέχεια, πραγματοποιήθηκε επιβεβαιωτική ανάλυση παραγόντων, η οποία επιβεβαίωσε το παραπάνω μοντέλο (Πίνακας 2). Το μοντέλο χαρακτηρίζεται από πολύ καλή προσαρμογή, $\chi^2(87, N = 252) = 147.292$, $p < .05$, CFI = .934, TLI = .914, RMSEA = .038, SRMS = .037. Οι συσχετίσεις μεταξύ των τριών παραγόντων παρουσιάζονται στον Πίνακα 1. Ο δείκτης εσωτερικής συνέπειας για κάθε παράγοντα ξεχωριστά είναι: Παράγοντας 1 ($\alpha = .871$), Παράγοντας 2 ($\alpha = .805$) και Παράγοντας 3 ($\alpha = .858$). Οι συνάφειες (βάσει του συντελεστή συσχέτισης r του Pearson) της βαθμολογίας κάθε ερώτησης από κάθε παράγοντα του ερωτηματολογίου με το άθροισμα της βαθμολογίας των υπόλοιπων ερωτήσεων του ίδιου παράγοντα κυμαίνονται από $r = .48$ έως $r = .74$ για τον Παράγοντα 1, από $r = .24$ έως $r = .66$ για τον Παράγοντα 2, ενώ για τον Παράγοντα 3 είναι $r = .76$.

Πίνακας 2. Επιβεβαιωτική ανάλυση παραγόντων του Ερωτηματολογίου Εθισμού στο Διαδίκτυο και συσχετίσεις μεταξύ των παραγόντων.

Ερωτήσεις	Π1	Π2	Π3
1. Πόσο συχνά συνειδητοποιείς ότι είσαι στο διαδίκτυο περισσότερο χρόνο απ' όση σκόπευες αρχικά;	.731		
2. Πόσο συχνά παραμελείς μικροδουλειές στο σπίτι για να είσαι περισσότερο χρόνο στο διαδίκτυο;	.743		
5. Πόσο συχνά οι γονείς/συγγενείς σου παραπονιούνται για το χρόνο που ξοδεύεις στο διαδίκτυο;	.556		
6. Πόσο συχνά οι βαθμοί ή οι ακαδημαϊκές σου εργασίες επηρεάζονται εξαιτίας του χρόνου που ξοδεύεις στο διαδίκτυο;	.762		
7. Πόσο συχνά, προτού κάνεις κάποια δουλειά, μπαίνεις στο διαδίκτυο για να ελέγξεις τα μηνύματά σου (π.χ., στο e-mail, στο facebook, στο twitter);	.629		
8. Πόσο συχνά η χρήση του διαδικτύου επηρεάζει αρνητικά την απόδοση ή την παραγωγικότητά σου;	.763		
14. Πόσο συχνά χάνεις ώρες ύπνου λόγω της υπερβολικής χρήσης του διαδικτύου αργά τη νύχτα;	.610		
17. Πόσο συχνά προσπαθείς να μειώσεις το χρόνο που χρησιμοποιείς το διαδίκτυο αλλά δεν το πετυχαίνεις;	.601		
9. Πόσο συχνά, όταν οι άλλοι σε ρωτάνε για το τι κάνεις στο διαδίκτυο, πιάνεις τον εαυτό σου να λέει ψέματα ή να κρύβει την αλήθεια;		.489	
10. Πόσο συχνά όταν σκέφτεσαι το διαδίκτυο ηρεμείς και ξεφεύγεις από ενοχλητικές σκέψεις γύρω από την καθημερινότητα;		.570	
11. Πόσο συχνά πιάνεις τον εαυτό σου να περιμένει ανυπόμονα πότε θα ξαναχρησιμοποιήσει το διαδίκτυο;		.696	
12. Πόσο συχνά φοβάσαι ότι χωρίς το διαδίκτυο η ζωή θα είναι βαρετή, άδεια και χωρίς ενδιαφέρον;		.503	
13. Πόσο συχνά αντιμιλάς, φωνάζεις, ή εκνευρίζεσαι όταν κάποιος σε ενοχλεί ενώ «σερφάρεις» στο διαδίκτυο;		.637	
15. Πόσο συχνά, όταν δεν χρησιμοποιείς το διαδίκτυο, το σκέφτεσαι ή φαντάζεσαι ότι είσαι σε αυτό και το χρησιμοποιείς;		.716	
18. Πόσο συχνά λες ψέματα για τις ώρες που χρησιμοποιείς το διαδίκτυο;		.546	
20. Πόσο συχνά αισθάνεσαι θλιμμένος/η, κακόκεφος/η, ή νευρικός/ή όταν δεν χρησιμοποιείς το διαδίκτυο και νιώθεις καλύτερα αμέσως μόλις συνδεθείς πάλι στο διαδίκτυο;		.663	
3. Πόσο συχνά προτιμάς να «σερφάρεις» στο διαδίκτυο από το να βγαίνεις έξω με παρέα;			.878
19. Πόσο συχνά προτιμάς να διαθέτεις περισσότερο χρόνο «σερφάροντας» στο διαδίκτυο από το να βγαίνεις έξω με φίλους;			.906
	Π1	Π2	Π3
Π1			
Π2	.656**		
Π3	.390**	.413**	

Σημείωση 1: Π1: Παράγοντας «Υπερβολική/Ανεξέλεγκτη διαδικτυακή χρήση», Π2: Παράγοντας «Διαδίκτυο ως εξέχον χαρακτηριστικό», Π3: Παράγοντας «Παραμέληση κοινωνικής ζωής»

Σημείωση 2: όλες οι παραπάνω τυποποιημένες φορτίσεις στους τρεις παράγοντες είναι στατιστικώς σημαντικές ($p < .05$)

Σημείωση 3: ** $p < .01$

Ερωτηματολόγιο για τον Ηλεκτρονικό Εκφοβισμό: Λόγω της τακτικής φύσεως του απαντητικού συστήματος των ερωτήσεων του συγκεκριμένου ερωτηματολογίου, στο πλαίσιο ελέγχου των ψυχομετρικών του ιδιοτήτων, ελέγχθηκε ο βαθμός κατανόησής τους εκ μέρους των φοιτητών/τριών κατά τη διάρκεια της διά ζώσης πιλοτικής χορήγησης, η οποία δεν υπέδειξε την αναγκαιότητα τροποποίησης του περιεχομένου των ερωτήσεων.

Εθισμός στο διαδίκτυο και ηλεκτρονικός εκφοβισμός

Από τις αυτοαναφορές του δείγματος προέκυψε ότι, βάσει των κριτηρίων της Young (1998), το 73.2% των φοιτητών/τριών ($n = 185$) κάνει μέση/φυσιολογική χρήση του διαδικτύου, το 21.9% ($n = 55$) προβαίνει σε άνω του μέσου όρου διαδικτυακή χρήση ενώ, τέλος, για το 4.9% των φοιτητών/τριών ($n = 12$) η χρήση του διαδικτύου χαρακτηρίζεται ως εθιστική.

Αναφορικά με το είδος και τη συχνότητα των περιστατικών ηλεκτρονικού εκφοβισμού μεταξύ των φοιτητών/τριών, τα ποσοστά των θυμάτων και των θυτών απεικονίζονται στους Πίνακες 3α και 3β αντίστοιχα.

Πίνακας 3α. Ποσοστά αυτο-αναφορών «θυμάτων» ηλεκτρονικού εκφοβισμού.

	Έχεις δεχθεί, τον τελευταίο χρόνο, προσβλητικά/απειλητικά μηνύματα που σε έκαναν να νιώσεις άσχημα;		Έχεις δεχθεί, τον τελευταίο χρόνο, προσβλητικές/ανεπιθύμητες φωτογραφίες/εικόνες ή βίντεο που σε έκαναν να νιώσεις άσχημα;		Σου έχει συμβεί, τον τελευταίο χρόνο, να έχουν διαδώσει αρνητικές φήμες ή σχόλια για σένα που σε έκαναν να νιώσεις άσχημα;		Έχεις δεχθεί, τον τελευταίο χρόνο, κλήσεις στο κινητό σου, όπου δε σου μιλούν καθόλου ή σου μιλούν προσβλητικά/υβριστικά/απειλητικά;	
	f	%	f	%	f	%	f	%
Ποτέ	181	71.8	198	78.6	207	82.1	149	59.1
Μόνο 1-2 φορές	65	25.8	46	18.3	40	15.9	89	35.3
2 ή 3 φορές το μήνα	5	2.0	4	1.6	3	1.2	11	4.4
Περίπου 1 φορά την εβδομάδα	1	0.4	0	0.0	1	0.4	1	0.4
Πολλές φορές την εβδομάδα	0	0.0	4	1.6	1	0.4	2	0.8
Σύνολο	252	100.0	252	100.0	252	100.0	252	100.0

Σύμφωνα με τον Πίνακα 3α, η πλειονότητα των φοιτητών/τριών δήλωσε ότι δεν έχει πέσει ποτέ θύμα ηλεκτρονικού εκφοβισμού. Αναφορικά με όσους/ες δήλωσαν ότι έχουν πέσει θύμα διαφόρων μορφών ηλεκτρονικού εκφοβισμού, για τους/τις περισσότερους/ες αυτό συνέβη μόνον 1-2 φορές το χρόνο, με συχνότερες μορφές τις κλήσεις μέσω κινητού τηλεφώνου (35.3%), τα προσβλητικά/απειλητικά μηνύματα (25.8%), τις προσβλητικές/ανεπιθύμητες φωτογραφίες/εικόνες ή βίντεο (18.3%) και τη διάδοση αρνητικών φημών ή σχολίων (15.9%). Αντίθετα, τα ποσοστά των φοιτητών/τριών περιορίζονται όταν η συχνότητα της θυματοποίησης αυξάνεται. Για παράδειγμα, τα ποσοστά των φοιτητών/τριών που εκφοβίζονται από 2 ή 3 φορές το μήνα έως πολλές φορές την εβδομάδα, κατά τον τελευταίο χρόνο, κυμαίνονται από 0.4% έως 4.4%, ανάλογα με την μορφή της θυματοποίησης.

Πίνακας 3β. Ποσοστά αυτό-αναφορών «θυτών» ηλεκτρονικού εκφοβισμού.

	Έχεις στείλει, τον τελευταίο χρόνο, προσβλητικά/απειλητικά μηνύματα σε κάποιον για να νιώσει άσχημα;		Έχεις δεχθεί, τον τελευταίο χρόνο, προσβλητικές/ανεπιθύμητες φωτογραφίες/εικόνες ή βίντεο που σε έκαναν να νιώσεις άσχημα;		Έχεις διαδώσει, τον τελευταίο χρόνο, αρνητικές φήμες ή σχόλια για κάποιον για να νιώσει άσχημα;		Έχεις καλέσει εσύ, τον τελευταίο χρόνο, κάποιον στο κινητό μιλώντας προσβλητικά/υβριστικά/απειλητικά ή χωρίς να μιλάς καθόλου;	
	f	%	f	%	f	%	f	%
Ποτέ	244	96.8	250	99.2	234	92.9	232	92.1
Μόνο 1-2 φορές	6	2.4	2	0.8	14	5.6	20	7.9
2 ή 3 φορές το μήνα	2	0.8	4	1.6	0	0.0	0	0.0
Περίπου 1 φορά την εβδομάδα	0	0.0	0	0.0	2	0.8	0	0.0
Πολλές φορές την εβδομάδα	0	0.0	4	1.6	2	0.8	0	0.0
Σύνολο	252	100.0	252	100.0	252	100.0	252	100.0

Αντίστοιχα, σύμφωνα με τον Πίνακα 3β, η πλειονότητα των φοιτητών/τριών ανέφερε ότι δεν έχει ασκήσει ποτέ ηλεκτρονικό εκφοβισμό. Σε σχέση με όσους/ες παραδέχθηκαν ότι το έχουν κάνει, για τους/τις περισσότερους/ες αυτό συνέβη μόνον 1-2 φορές το χρόνο, με συχνότερες μορφές τις κλήσεις μέσω κινητού τηλεφώνου (7.9%) και τη διάδοση αρνητικών

φημών ή σχολίων (5.6%) και σε χαμηλότερο ποσοστό τα προσβλητικά/απειλητικά μηνύματα (2.4%) και τις προσβλητικές/ανεπιθύμητες φωτογραφίες/εικόνες ή βίντεο (0.8%). Τα ποσοστά αυτά των φοιτητών/τριών περιορίζονται ακόμη περισσότερο όταν οι δηλώσεις άσκησης ηλεκτρονικού εκφοβισμού αυξάνονται. Για παράδειγμα, τα ποσοστά των φοιτητών/τριών που δήλωσαν ότι εκφοβίζονται από 2 ή 3 φορές το μήνα έως πολλές φορές την εβδομάδα, κατά τον τελευταίο χρόνο, κυμαίνονται από 0.8% έως 1.6% ανάλογα με τη μορφή του ηλεκτρονικού εκφοβισμού.

Ψυχική ανθεκτικότητα φοιτητών/τριών

Σχετικά με τα επίπεδα ψυχικής ανθεκτικότητας των φοιτητών/τριών, αυτά καταγράφηκαν υψηλότερα σε σχέση με τον παράγοντα που αφορά στην αίσθηση προσωπικής επάρκειας, υψηλών προσδοκιών και επιμονής που επιδεικνύει κάποιος/α σε νέες καταστάσεις ($M.O. = 3.87$, $T.A. = .57$), καθώς και σε σχέση με τον παράγοντα που αφορά στην θετική αποδοχή αλλαγών και στη δημιουργία ασφαλών διαπροσωπικών σχέσεων ($M.O. = 3.76$, $T.A. = .54$). Από την άλλη πλευρά, χαμηλότερα βρέθηκαν τα επίπεδα της ψυχικής ανθεκτικότητας των φοιτητών/τριών σε σχέση με τον παράγοντα που αφορά στην εμπιστοσύνη στο προσωπικό ένστικτο, στην ανεκτικότητα απέναντι σε αρνητικές διαθέσεις και στην τάση να λειτουργεί κάποιος/α ψύχραιμα υπό στρεσογόνες συνθήκες, καθώς επίσης και σε σχέση με τον παράγοντα που αφορά στις επιρροές πνευματικού χαρακτήρα στη ζωή κάποιου/ας ($M.O. = 3.40$, $T.A. = .57$ και $M.O. = 3.36$, $T.A. = 1.06$, αντιστοίχως).

Συσχέτιση μεταξύ εθισμού στο διαδίκτυο και ηλεκτρονικού εκφοβισμού

Αρχικά, διερευνήθηκε η συσχέτιση μεταξύ των διαφόρων μορφών ηλεκτρονικού εκφοβισμού (όπως αποτυπώνονταν στις 8 ερωτήσεις που αφορούσαν σε θύτες/θύματα) και των τριών επιπέδων διαδικτυακής χρήσης (μέσης/φυσιολογικής, άνω της μέσης/φυσιολογικής, εθιστικής) (Πίνακας 4).

Πίνακας 4. Συσχετίσεις μεταξύ των επιπέδων διαδικτυακής χρήσης και των μορφών ηλεκτρονικού εκφοβισμού.

Μορφές ηλεκτρονικού εκφοβισμού & Επίπεδα διαδικτυακής χρήσης	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1. Έχεις δεχθεί, τον τελευταίο χρόνο, προσβλητικά/απειλητικά μηνύματα που σε έκαναν να νιώσεις άσχημα;											
2. Έχεις στείλει, τον τελευταίο χρόνο, προσβλητικά/απειλητικά μηνύματα σε κάποιον για να νιώσει άσχημα;	.299**										
3. Έχεις δεχθεί, τον τελευταίο χρόνο, προσβλητικές/ανεπιθύμητες φωτογραφίες /εικόνες ή βίντεο που σε έκαναν να νιώσεις άσχημα;	.223**	.191**									
4. Έχεις στείλει, τον τελευταίο χρόνο, προσβλητικές/ανεπιθύμητες φωτογραφίες /εικόνες ή βίντεο σε κάποιον για να νιώσει άσχημα;	.281**	.321**	.340**								
5. Σου έχει συμβεί, τον τελευταίο χρόνο, να έχουν διαδώσει αρνητικές φήμες ή σχόλια για σένα που σε έκαναν να νιώσεις άσχημα;	.221**	.231**	.271**	.189**							
6. Έχεις διαδώσει, τον τελευταίο χρόνο, αρνητικές φήμες ή σχόλια για κάποιον για να νιώσει άσχημα;	.182**	.188**	.219**	.201**	.233**						
7. Έχεις δεχθεί, τον τελευταίο χρόνο, κλήσεις στο κινητό σου, όπου δε σου μιλούν καθόλου ή σου μιλούν προσβλητικά/υβριστικά/ απειλητικά;	.171**	.208**	.184**	.149**	.272**	.202**					
8. Έχεις καλέσει εσύ, τον τελευταίο χρόνο, κάποιον στο κινητό μιλώντας προσβλητικά/υβριστικά/απειλητικά ή χωρίς να μιλάς καθόλου;	.144**	.179**	.171**	.188**	.234**	.199**	.209**				
9. Μέση/φυσιολογική διαδικτυακή χρήση	-.191**	-.112*	-.131*	-.140*	-.151**	-.101*	-.146**	-.185**			
10. Άνω της μέσης/φυσιολογικής διαδικτυακή χρήση	.423**	.323**	.421**	.390**	.310**	.409**	.339**	.428**	-.342**		
11. Εθιστική διαδικτυακή χρήση	.345**	.298**	.332**	.319**	.299**	.301**	.305**	.417**	-.310**	.444**	

* $p < .05$ ** $p < .01$

Σύμφωνα με τον Πίνακα 4, στατιστικά σημαντικές θετικές συσχετίσεις κυρίως ανάμεσα στην εθιστική και στην άνω του μέσου/φυσιολογικού διαδικτυακή χρήση, από τη μια πλευρά, και σε όλες τις μορφές του ηλεκτρονικού εκφοβισμού, από την άλλη (Spearman's rho από .298 έως .428, $p < .01$). Αντιθέτως, διαπιστώθηκε (σε χαμηλά επίπεδα), αρνητική συσχέτιση ανάμεσα στη μέση/φυσιολογική χρήση του διαδικτύου και στις διάφορες μορφές ηλεκτρονικού εκφοβισμού (Spearman's rho από $-.101$ $p > .05$ έως $-.191$, $p < .01$)

Ακολούθως, διερευνήθηκε η συσχέτιση μεταξύ των διαφόρων μορφών ηλεκτρονικού εκφοβισμού και των τριών παραγόντων που προέκυψαν από την παραγοντική ανάλυση του ερωτηματολογίου για τον Εθισμό στο Διαδίκτυο (Πίνακας 5).

Πίνακας 5. Συσχετίσεις μεταξύ των συμπεριφορών εθισμού στο διαδίκτυο και των μορφών ηλεκτρονικού εκφοβισμού.

Μορφές ηλεκτρονικού εκφοβισμού & Συμπεριφορές εθισμού στο διαδίκτυο	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1. Έχεις δεχθεί, τον τελευταίο χρόνο, προσβλητικά/απειλητικά μηνύματα που σε έκαναν να νιώσεις άσχημα;											
2. Έχεις στείλει, τον τελευταίο χρόνο, προσβλητικά/απειλητικά μηνύματα σε κάποιον για να νιώσει άσχημα;	.299**										
3. Έχεις δεχθεί, τον τελευταίο χρόνο, προσβλητικές/ανεπιθύμητες φωτογραφίες /εικόνες ή βίντεο που σε έκαναν να νιώσεις άσχημα;	.223**	.191**									
4. Έχεις στείλει, τον τελευταίο χρόνο, προσβλητικές/ανεπιθύμητες φωτογραφίες /εικόνες ή βίντεο σε κάποιον για να νιώσει άσχημα;	.281**	.321**	.340**								
5. Σου έχει συμβεί, τον τελευταίο χρόνο, να έχουν διαδώσει αρνητικές φήμες ή σχόλια για σένα που σε έκαναν να νιώσεις άσχημα;	.221**	.231**	.271**	.189**							
6. Έχεις διαδώσει, τον τελευταίο χρόνο, αρνητικές φήμες ή σχόλια για κάποιον για να νιώσει άσχημα;	.182**	.188**	.219**	.201**	.233**						
7. Έχεις δεχθεί, τον τελευταίο χρόνο, κλήσεις στο κινητό σου, όπου δε σου μιλούν καθόλου ή σου μιλούν προσβλητικά/υβριστικά/ απειλητικά;	.171**	.208**	.184**	.149**	.272**	.202**					
8. Έχεις καλέσει εσύ, τον τελευταίο χρόνο, κάποιον στο κινητό μιλώντας προσβλητικά/υβριστικά/απειλητικά ή χωρίς να μιλάς καθόλου;	.144**	.179**	.171**	.188**	.234**	.199**	.209**				
9. Υπερβολική/Ανεξέλεγκτη διαδικτυακή χρήση	.175*	.221**	.321**	.140*	.278**	.110*	.246**	.209**			
10. Διαδίκτυο ως εξέχον χαρακτηριστικό	.202**	.243**	.132*	.245**	.181**	.190**	.298**	.278**	.321**		
11. Παραμέληση κοινωνικής ζωής	.197*	.301**	.322**	.111*	.151*	.101*	.208**	.220**	.401**	.329**	

* $p < .05$ ** $p < .01$

Βάσει του Πίνακα 5, παρατηρούνται σχετικά χαμηλές αλλά στατιστικώς σημαντικές θετικές συσχετίσεις ανάμεσα στους παράγοντες του εθισμού στο διαδίκτυο και σε όλες τις μορφές του ηλεκτρονικού εκφοβισμού (Spearman's rho από .101, $p < .05$ έως .321, $p < .01$). Με άλλα λόγια, συμπεριφορές ενδεικτικές της υπερβολικής/εθιστικής διαδικτυακής χρήσης (όπως το να προβαίνει κάποιος/α σε υπερβολική και ανεξέλεγκτη χρονικά χρήση του διαδικτύου, να το θεωρεί ως τη σημαντικότερη δραστηριότητα της καθημερινότητάς του και να παραμελεί την κοινωνική του ζωή για να είναι διαδικτυακά συνδεδεμένος/η) συσχετίζονται θετικά με την εμπλοκή των φοιτητών/τριών σε διαφορετικές μορφές ηλεκτρονικού εκφοβισμού (είτε ως θύτες είτε ως θύματα) και το αντίθετο.

Ψυχική ανθεκτικότητα και εμπλοκή σε περιστατικά εθισμού στο διαδίκτυο και ηλεκτρονικού εκφοβισμού

Αναφορικά με τον εθισμό στο διαδίκτυο, τα αποτελέσματα έδειξαν ότι η ψυχική ανθεκτικότητα των φοιτητών/τριών Ψυχολογίας συνιστά στατιστικώς σημαντικό προβλεπτικό παράγοντα του επιπέδου διαδικτυακής χρήσης στην οποία προβαίνουν. Ειδικότερα, η αίσθηση προσωπικής επάρκειας των φοιτητών/τριών, οι υψηλές προσδοκίες και η επιμονή τους σε νέες (πιθανώς δύσκολες) καταστάσεις («Προσωπική επάρκεια, Υψηλά στάνταρντ και Επιμονή») ($R^2 = .035$, $beta = .179$, $t = 2.451$, $p = .001$), καθώς και η θετική αποδοχή εκ μέρους τους αλλαγών που βιώνουν στη ζωή τους αλλά και η σύναψη στενών και ασφαλών διαπροσωπικών σχέσεων («Θετική αποδοχή της αλλαγής και Ασφαλείς Σχέσεις») φάνηκε ότι προβλέπουν θετικά τη μέση/φυσιολογική διαδικτυακή τους χρήση ($R^2 = .043$, $beta = .152$, $t = 2.123$, $p = .004$). Αντιθέτως, οι παραπάνω δύο παράγοντες ψυχικής ανθεκτικότητας προβλέπουν αρνητικά τη διαδικτυακή χρήση εκ μέρους των φοιτητών/τριών, η οποία κυμαίνεται σε επίπεδα άνω του μέσου/φυσιολογικού ($R^2 = .041$, $beta = .241$, $t = 3.490$, $p = .000$ και $R^2 = .053$, $beta = .198$, $t = 2.931$, $p = .003$, αντιστοίχως) και σε επίπεδα εθισμού ($R^2 = .037$, $beta = .221$, $t = 3.121$, $p = .001$ και $R^2 = .049$, $beta = .191$, $t = 2.392$, $p = .004$, αντιστοίχως).

Επιπροσθέτως, οι παραπάνω δύο παράγοντες ψυχικής ανθεκτικότητας των φοιτητών/τριών («Προσωπική επάρκεια, Υψηλά στάνταρντ και Επιμονή» και «Θετική αποδοχή της αλλαγής και Ασφαλείς Σχέσεις») βρέθηκε ότι προβλέπουν αρνητικά τις συμπεριφορές που θεωρούνται ενδεικτικές της υπερβολικής/εθιστικής διαδικτυακής χρήσης (Παράγοντες εθισμού στο διαδίκτυο): Υπερβολική/ανεξέλεγκτη διαδικτυακή χρήση, Διαδίκτυο ως εξέχον χαρακτηριστικό, Παραμέληση κοινωνικής ζωής (Πίνακας 6).

Πίνακας 6. Πρόβλεψη των συμπεριφορών εθισμού στο διαδίκτυο από τους παράγοντες ψυχικής ανθεκτικότητας.

Παράγοντες Ψυχικής ανθεκτικότητας	Συμπεριφορές Εθισμού στο διαδίκτυο											
	Υπερβολική/ανεξέλεγκτη διαδικτυακή χρήση				Διαδίκτυο ως εξέχον χαρακτηριστικό.				Παραμέληση κοινωνικής ζωής			
	<i>R</i> ²	<i>beta</i>	<i>t</i>	<i>p</i>	<i>R</i> ²	<i>beta</i>	<i>t</i>	<i>p</i>	<i>R</i> ²	<i>beta</i>	<i>t</i>	<i>p</i>
«Προσωπική επάρκεια, Υψηλά στάνταρντ και Επιμονή»	.044	-.241	-3.982	.000	.054	-.239	-3.741	.000	.055	-.170	-2.508	.013
«Θετική αποδοχή της αλλαγής και Ασφαλείς σχέσεις»	.051	-.227	-3.683	.002	.049	-.221	-3.583	.001	.073	-.150	-2.213	.028

Αναφορικά με τον ηλεκτρονικό εκφοβισμό, παρατηρήθηκε πως η ψυχική ανθεκτικότητα των φοιτητών/τριών (όπως αποτυπώνεται μέσω των τεσσάρων παραγόντων του σχετικού ερωτηματολογίου) δεν συσχετίζεται στατιστικώς σημαντικά με την εμπλοκή τους (ως θύματα/θύτες) στον ηλεκτρονικό εκφοβισμό ($p > .05$ για κάθε μια από τις 8 ερωτήσεις ηλεκτρονικού εκφοβισμού).

Συζήτηση

Η παρούσα έρευνα είχε ως στόχο τη διερεύνηση της εμπλοκής φοιτητών/τριών Ψυχολογίας σε περιστατικά εθισμού στο διαδίκτυο και ηλεκτρονικού εκφοβισμού καθώς και του ρόλου της ψυχικής ανθεκτικότητας των τελευταίων στην εκδήλωση των παραπάνω φαινομένων.

Βάσει των αποτελεσμάτων, η εμπλοκή των φοιτητών/τριών του δείγματος σε περιστατικά τόσο εθισμού όσο και εκφοβισμού στο διαδίκτυο επιβεβαιώνει τις Υποθέσεις 1α και 1β αντιστοίχως. Ειδικότερα, ως προς τον εθισμό στο διαδίκτυο, φάνηκε πως περίπου το 1/5 των φοιτητών/τριών (21.9%) βρίσκονται σε κατάσταση κινδύνου, καθώς προβαίνουν σε υπέρμετρη (άνω του μέσου/φυσιολογικού ορίου) διαδικτυακή χρήση, ενώ περίπου για το 5% των φοιτητών/τριών η διαδικτυακή ενασχόληση χαρακτηρίζεται ως εθιστική. Τα ευρήματα αυτά συμβαδίζουν με αντίστοιχες διαθέσιμες μελέτες που αναφέρουν ότι κατά τη διάρκεια της αναδυόμενης ενηλικίωσης τα ποσοστά της υπερβολικής διαδικτυακής χρήσης μεταξύ

φοιτητών/τριών ανέρχονται στο 17% περίπου (π.χ., [Anand et al., 2018](#), [Lin et al., 2018](#), [Sharma, & Sharma, 2018](#)) και του εθισμού στο διαδίκτυο στο 15% ([Chi et al., 2016](#), [Wu et al., 2017](#), [Younes et al., 2016](#)). Εντούτοις, τα ευρήματα της παρούσας έρευνας και ιδιαίτερα το ποσοστό των φοιτητών/τριών που κάνουν υπερβολική διαδικτυακή χρήση (21.9%), το οποίο όπως φάνηκε ξεπερνά το ποσοστό αντίστοιχων διεθνών μελετών, κρίνονται ανησυχητικά αν αναλογιστεί κανείς ότι η διείσδυση των σύγχρονων τεχνολογικών μέσων στην καθημερινότητα των ελλήνων μαθητών/τριών ακολούθησε βραδύτερους ρυθμούς σε σύγκριση με αυτούς άλλων χωρών ([Ki Sook & Kyunghee, 2009](#), [Mythily, Qiu, & Winslow, 2008](#), [Zboralski et al., 2009](#)).

Σχετικά με την έκταση του ηλεκτρονικού εκφοβισμού, προέκυψε ότι οι περισσότεροι/ες φοιτητές/τριες έχουν εμπλακεί (είτε ως θύματα είτε ως θύτες) στο συγκεκριμένο φαινόμενο, μεμονωμένα ή περιστασιακά (μόνον 1-2 φορές) κατά τον τελευταίο χρόνο. Χαρακτηριστικά φάνηκε πως τόσο για τα θύματα (περίπου 35%), όσο και για τους θύτες (περίπου 8%), ο κυρίαρχος τρόπος βίωσης και άσκησης αντίστοιχα του φαινομένου του ηλεκτρονικού εκφοβισμού συνιστούν οι κλήσεις μέσω κινητού τηλεφώνου, ενώ ακολουθούν η λήψη/αποστολή απειλητικών/προσβλητικών μηνυμάτων, η διάδοση αρνητικών φημών/σχολίων και σε μικρότερο βαθμό η λήψη/αποστολή προσβλητικών εικόνων/φωτογραφιών ή βίντεο. Τα παραπάνω emπίπτουν στα ευρήματα παρόμοιων μελετών τα οποία κάνουν λόγο για φοιτητές/τριες που έχουν βιώσει και έχουν ασκήσει εκφοβισμό, με παρόμοιους τρόπους, σε ποσοστά έως 46% ([Akbulut & Eristi, 2011](#), [Myers & Cowie, 2017](#)) και έως 26% αντίστοιχως ([Condeza et al., 2018](#), [Turan et al., 2011](#), [Simmons et al., 2016](#), [Zalaquett, & Chatters, 2014](#)). Το γεγονός ότι οι περισσότεροι/ες φοιτητές/τριες ενεπλάκησαν σε περιστατικά ηλεκτρονικού εκφοβισμού είτε ως θύματα είτε ως θύτες μόνο μία ή δύο φορές ενδεχομένως αντανακλά το γεγονός ότι συχνότερη εμπλοκή στο φαινόμενο καταγράφεται κατά την εφηβική περίοδο και όχι αργότερα ([Crosslin & Golman, 2014](#), [Zalaquett, & Chatters, 2014](#)). Ωστόσο, τα ποσοστά εκείνα που φανερώνουν τακτικότερη εμπλοκή των φοιτητών/τριών της έρευνας σε περιστατικά θυματοποίησης (έως 5% περίπου) και εκφοβισμού (έως 2% περίπου), δείχνουν ότι η περίοδος της αναδυόμενης ενηλικίωσης και συγκεκριμένα τα φοιτητικά χρόνια αποτελούν ενδεχομένως μια ευάλωτη περίοδο, έστω και για μια μικρή μερίδα φοιτητών/τριών, κατά την οποία η υπέρμετρη και εσφαλμένη χρήση του διαδικτύου πιθανώς φαντάζει ως διέξοδος και ως τρόπος διαχείρισης των συναισθημάτων και των δυσκολιών της συγκεκριμένης περιόδου. Τα παραπάνω ευρήματα αναφορικά με τον εθισμό και τον εκφοβισμό στο διαδίκτυο ίσως χρήζουν ακόμη μεγαλύτερης προσοχής, εάν

ληφθεί υπόψη ότι το 35.8% των συμμετεχόντων/ουσών φοιτητών/τριών Ψυχολογίας διένυαν τα δύο τελευταία χρόνια της φοίτησής τους στο Τμήμα. Γεγονός που σημαίνει ότι, βάσει του προγράμματος σπουδών (βλ. [Οδηγός Προπτυχιακών Σπουδών Τμήματος Ψυχολογίας Α.Π.Θ., 2019-2020](#)), είχαν ήδη παρακολουθήσει μαθήματα που θίγουν τις υπό μελέτη μεταβλητές και επομένως, θα αναμενόταν να είναι περισσότερο εξοικειωμένοι/ες, σε σχέση με άλλους/ες φοιτητές/τριες, με θέματα που αφορούν σε ριψοκίνδυνες συμπεριφορές των νέων (π.χ., εκφοβισμός, εθισμός), καθώς και σε προστατευτικούς παράγοντες ή παράγοντες κινδύνου για την εκδήλωση ανάλογων συμπεριφορών.

Επιπλέον, η παρούσα έρευνα αποκάλυψε τη θετική συσχέτιση ανάμεσα στον εθισμό στο διαδίκτυο και στον ηλεκτρονικό εκφοβισμό, επιβεβαιώνοντας έτσι την Υπόθεση 2, καθώς και σχετικές μελέτες που διαπιστώνουν το ίδιο εύρημα σε μαθητικό αλλά και φοιτητικό πληθυσμό ([Bayraktar & Gün, 2007](#). [Erdur-Baker, 2010](#). [Hinduja & Patchin, 2006](#). [Kokkinos et al, 2014](#). [Li, 2007](#). [Smith et al., 2008](#). [Τουλούπης & Αθανασιάδου, 2014](#). [Ybarra, 2004](#)). Χαρακτηριστικά, βρέθηκε πως οι φοιτητές/τριες που κάνουν εθιστική και άνω του μέσου/φυσιολογικού ορίου διαδικτυακή χρήση, εκδηλώνοντας ταυτόχρονα συμπεριφορές ενδεικτικές της υπερβολικής/εθιστικής χρήσης (π.χ., ανεξέλεγκτη χρονικά διαδικτυακή χρήση, θεώρηση του διαδικτύου ως εξέχουσας σημασίας καθημερινή δραστηριότητα, παραμέληση κοινωνικής ζωής για χάρη του διαδικτύου) είναι πιθανό να εμπλακούν ως θύματα ή/και θύτες σε περιστατικά διάφορων μορφών ηλεκτρονικού εκφοβισμού (π.χ., αποστολή/λήψη προσβλητικών ή απειλητικών μηνυμάτων/ανεπιθύμητων εικόνων ή βίντεο, διάδοση αρνητικών σχολίων ή φημών, κλήσεις κινητού). Το παραπάνω εύρημα θα μπορούσε να χαρακτηριστεί αναμενόμενο, αν αναλογιστεί κανείς ότι όσες περισσότερες ώρες αφιερώνονται από τους/τις φοιτητές/τριες στο διαδίκτυο, τόσο πιθανότερο είναι να αναπτύξουν οι τελευταίοι/ες διαδικτυακή επικοινωνία με γνωστά ή/και άγνωστα άτομα, στο πλαίσιο της οποίας είναι πιθανό να θυματοποιηθούν ή/και να θυματοποιηθούν. Αυτό, σε συνδυασμό με τα ποσοστά των συμμετεχόντων/ουσών φοιτητών/τριών που βρέθηκαν να χρησιμοποιούν το διαδίκτυο σε βαθμό εθισμού (περίπου 5%) ή λίγο πριν τον εθισμό (περίπου 22%), πιθανώς σηματοδοτεί αυξημένο κίνδυνο για μελλοντικά περιστατικά ηλεκτρονικού εκφοβισμού μεταξύ των φοιτητών/τριών. Αντιθέτως, διαπιστώθηκε αρνητική συσχέτιση ανάμεσα στη μέση/φυσιολογική διαδικτυακή χρήση εκ μέρους των φοιτητών/τριών και την εμπλοκή τους στις διάφορες μορφές ηλεκτρονικού εκφοβισμού, γεγονός που πιθανώς υποδηλώνει ότι όταν η διαδικτυακή πλοήγηση των φοιτητών/τριών γίνεται εντός

φυσιολογικών χρονικών ορίων περιορίζονται σημαντικά οι πιθανότητες να θυματοποιήσουν ή/και να θυματοποιηθούν ηλεκτρονικά.

Ακόμη, τα αποτελέσματα έδειξαν ότι η (αντιλαμβανόμενη) ψυχική ανθεκτικότητα των φοιτητών/τριών προβλέπει αρνητικά την υπερβολική (λίγο πριν τον εθισμό) και την εθιστική εκ μέρους τους χρήση του διαδικτύου, καθώς και τις συμπεριφορές εκείνες που θεωρούνται ενδεικτικές του διαδικτυακού εθισμού (π.χ., παραμέληση κοινωνικής ζωής). Ειδικότερα, το αίσθημα προσωπικής επάρκειας, οι υψηλές προσδοκίες και η επιμονή των φοιτητών/τριών σε νέες (πιθανώς δύσκολες) καταστάσεις («Προσωπική επάρκεια, Υψηλά στάνταρντ και Επιμονή»), όπως επίσης και η γενικότερα θετική τους στάση απέναντι σε αλλαγές που βιώνουν αλλά και η σύναψη ασφαλών διαπροσωπικών σχέσεων στη ζωή τους («Θετική αποδοχή της αλλαγής και Ασφαλείς Σχέσεις»), αποδείχθηκαν οι σημαντικότεροι αρνητικοί προβλεπτικοί παράγοντες της ριψοκίνδυνης διαδικτυακής τους χρήσης και συμπεριφοράς. Τα συγκεκριμένα ευρήματα επιβεβαιώνουν την Υπόθεση 3α και είναι αντίστοιχα άλλων μελετών που διαπιστώνουν την (αρνητική) σύνδεση της αντιλαμβανόμενης ψυχικής ανθεκτικότητας εφήβων και φοιτητών/τριών με τον βαθμό εμπλοκής τους σε περιπτώσεις υπερβολικής/εθιστικής διαδικτυακής χρήσης (Bilgin & Tas, 2018. Yen et al., 2019). Όπως αναφέρθηκε και σε άλλο σημείο, φαίνεται πως το να νιώθει κανείς ικανός/ή να αντιμετωπίζει, να διαχειρίζεται και να προσαρμόζεται σε νέες (πιθανώς δύσκολες) καταστάσεις ενδεχομένως λειτουργεί προστατευτικά από καταχρηστικές συμπεριφορές του διαδικτύου ως τρόπου διεξόδου (Bilgin & Tas, 2018. Yen et al., 2019). Η ανάδειξη των συγκεκριμένων διαστάσεων της ψυχικής ανθεκτικότητας των φοιτητών/τριών («Προσωπική επάρκεια, Υψηλά στάνταρντ και Επιμονή», «Θετική αποδοχή της αλλαγής και Ασφαλείς Σχέσεις») ως σημαντικότερων προβλεπτικών παραγόντων του βαθμού διαδικτυακής ενασχόλησης των τελευταίων ενδεχομένως να σχετίζεται με το γεγονός ότι οι φοιτητές/τριες, βάσει των αυτοαναφορών τους, σημείωσαν υψηλότερο μέσο όρο στις συγκεκριμένες δύο διαστάσεις, συγκριτικά με τις υπόλοιπες διαστάσεις της σχετικής κλίμακας.

Από την άλλη πλευρά, παρατηρήθηκε πως η ψυχική ανθεκτικότητα των φοιτητών/τριών δεν συνδέθηκε σημαντικά με την εμπλοκή τους σε περιστατικά ηλεκτρονικού εκφοβισμού, διαψεύδοντας έτσι την Υπόθεση 3β και τα ευρήματα άλλων μελετών που αναφέρονται στη σύνδεση της ψυχικής ανθεκτικότητας φοιτητών/τριών με επεισόδια θυματοποίησης/εκφοβισμού τόσο στο φυσικό πλαίσιο όσο και στον κυβερνοχώρο (π.χ., Hinduja & Patchin, 2017. Kabadayi & Sari, 2018). Το παραπάνω εύρημα σε συνδυασμό με τη θετική συσχέτιση που βρέθηκε ανάμεσα στην υπερβολική και εθιστική διαδικτυακή χρήση

(αλλά όχι στη μέση/φυσιολογική) και στον ηλεκτρονικό εκφοβισμό θα μπορούσαν να αποτελέσουν σημείο μελλοντικού ερευνητικού προβληματισμού. Στο πλαίσιο δηλαδή μια μελλοντικής έρευνας, θα μπορούσε να εξεταστεί κατά πόσο η σχέση ανάμεσα στην αντιλαμβανόμενη ψυχική ανθεκτικότητα των φοιτητών/τριών και στην εκδήλωση περιστατικών ηλεκτρονικού εκφοβισμού ενδεχομένως διαμεσολαβείται από τον βαθμό χρήσης του διαδικτύου εκ μέρους των φοιτητών/τριών, ο οποίος πιθανώς να λειτουργεί ως (επιβαρυντικό/προστατευτικό) φίλτρο, πριν οι φοιτητές/τριες καταλήξουν να θυματοποιήσουν κάποιον/α ή να θυματοποιηθούν οι ίδιοι/ες ηλεκτρονικά.

Συνοψίζοντας το σύνολο των παραπάνω ευρημάτων, διαπιστώνεται ότι οι φοιτητές/τριες Ψυχολογίας, εν μέσω της περιόδου της αναδυόμενης ενηλικίωσης, εμπλέκονται σε περιστατικά τόσο εθισμού όσο και εκφοβισμού στο διαδίκτυο, τα οποία φαίνεται να χαρακτηρίζονται από μια αμφίδρομη σχέση. Επιπλέον, την τρέχουσα ηλικιακή περίοδο η αίσθηση της ψυχικής ανθεκτικότητας των φοιτητών/τριών, αν και διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στο βαθμό χρήσης του διαδικτύου και στην εκδήλωση συμπεριφορών ενδεικτικών της υπερβολικής/εθιστικής διαδικτυακής χρήσης, δεν φαίνεται να σχετίζεται με την εμπλοκή τους στο φαινόμενο του ηλεκτρονικού εκφοβισμού.

Περιορισμοί, μελλοντικές προτάσεις και συμβολή έρευνας

Αναμφίβολα, τα συγκεκριμένα ευρήματα θα πρέπει να ερμηνευθούν με επιφύλαξη καθώς υπόκεινται σε ορισμένους περιορισμούς. Αρχικά, ο περιορισμός της έρευνας σε φοιτητές/τριες ενός συγκεκριμένου πανεπιστημιακού Τμήματος περιορίζει τη δυνατότητα γενίκευσης των αποτελεσμάτων και καθιστά απαραίτητη τη μελλοντική επιβεβαίωση των σχέσεων που αναδείχθηκαν μεταξύ των υπό μελέτη μεταβλητών. Ακόμη, η πιθανότητα κοινωνικά αποδεκτών απαντήσεων των συμμετεχόντων/ουσών ενδεχομένως θίγει την εσωτερική εγκυρότητα των δεδομένων, ενώ οι κανόνες της ποσοτικής μεθόδου δεν επιτρέπουν μια εις βάθος ποιοτική διερεύνηση της σχετικής εμπειρίας των φοιτητών/τριών. Οι συγκεκριμένοι περιορισμοί θα μπορούσαν να αποτελέσουν έναυσμα για μελλοντικές σχετικές μελέτες, οι οποίες θα βασίζονται σε ένα ευρύτερο αριθμητικά δείγμα φοιτητών/τριών και από άλλα πανεπιστημιακά Ιδρύματα/Τμήματα, ιδίως από τον χώρο των Κοινωνικών Επιστημών, όπου το πρόγραμμα σπουδών επικεντρώνεται σε ζητήματα ανθρώπινης συμπεριφοράς σε ποικίλα πλαίσια. Ένα διευρυμένο αριθμητικά δείγμα πιθανώς θα επέτρεπε και τη στατιστική διερεύνηση τυχόν διαφορών στις υπό μελέτη συμπεριφορές (διαδικτυακός

εθισμός/εκφοβισμός) με βάση το φύλο και το έτος σπουδών των φοιτητών/τριών. Επιπροσθέτως, μια συμπληρωματική ποιοτική διερεύνηση του υπό μελέτη θέματος, μέσω ατομικών ημι-δομημένων συνεντεύξεων ή ομάδων εστίασης (focus groups) με φοιτητές/τριες που έχουν εμπλακεί σε περιστατικά εθισμού και εκφοβισμού στο διαδίκτυο, θα μπορούσε να αποτυπώσει πλουσιότερα τη σχετική εμπειρία τους, αναδεικνύοντας ενδεχομένως και άλλες παραμέτρους του συγκεκριμένου ζητήματος.

Παρόλα αυτά, η παρούσα έρευνα εμπλουτίζει τη διεθνή και ειδικά την εγχώρια βιβλιογραφία, συνιστώντας μια ολοκληρωμένη προσπάθεια αποτύπωσης της έκτασης των φαινομένων του διαδικτυακού εθισμού και του ηλεκτρονικού εκφοβισμού και ταυτόχρονα των επιπέδων ψυχικής ανθεκτικότητας κατά την ιδιαίτερη περίοδο της αναδυόμενης ενηλικίωσης. Επιπλέον, η συγκεκριμένη έρευνα εστιάζεται σε φοιτητές/τριες, οι οποίοι/ες λόγω σπουδών αναμένεται να είναι σε μεγαλύτερο βαθμό ενήμεροι/ες και ευαισθητοποιημένοι/ες απέναντι στις υπό μελέτη συμπεριφορές σε σχέση με άλλους/ες φοιτητές/τριες. Η έκταση των παραπάνω φαινομένων ανάμεσα στο συγκεκριμένο φοιτητικό πληθυσμό, η θετική τους συσχέτιση και κυρίως η επίδραση της (αντιλαμβανόμενης) ψυχικής ανθεκτικότητας στην εμπλοκή των φοιτητών/τριών σε περιστατικά εθισμού στο διαδίκτυο αναμφίβολα συνιστούν σημαντική πηγή πληροφόρησης και αφύπνισης για τους επαγγελματίες ψυχικής υγείας που εργάζονται εντός του πανεπιστημιακού χώρου (π.χ., Συμβουλευτικά Κέντρα). Με άλλα λόγια, προτείνεται η διοργάνωση ενημερωτικών/βιωματικών δράσεων με στόχο την ενδυνάμωση της ψυχικής ανθεκτικότητας των φοιτητών/τριών, δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση σε παράγοντες όπως η αίσθηση προσωπικής επάρκειας, η θετική στάση και προσαρμογή απέναντι σε πιθανές αλλαγές της ζωής, καθώς και οι τρόποι σύναψης ασφαλών διαπροσωπικών σχέσεων. Η εστίαση στους συγκεκριμένους παράγοντες αποκτά ιδιαίτερη αξία την τρέχουσα περίοδο της πανδημίας, η οποία φαίνεται να έχει επιφέρει σημαντικές ανατροπές στην καθημερινή ζωή των φοιτητών/τριών. Τα παραπάνω, σε συνδυασμό με αντίστοιχες ενημερωτικές δράσεις για τον εθισμό στο διαδίκτυο, θα μπορούσαν να λειτουργήσουν προστατευτικά σε έναν παθολογικό τρόπο χρήσης του διαδικτύου εκ μέρους των φοιτητών/τριών και, συνεπώς, να μειώσουν την πιθανότητα εμπλοκής τους και σε περιστατικά ηλεκτρονικού εκφοβισμού είτε ως θύματα είτε ως θύτες.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Akbulut, Y., & Eristi, B. (2011). Cyberbullying and victimisation among Turkish university students. *Australasian Journal of Educational Technology*, 27(7), 1155-1170.

- American Educational Research Association (2013). *Prevention of bullying in schools, colleges, and universities. Research report and recommendations*. Washington, DC: AERA.
- American Psychiatric Association (2013). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders* (5th Ed.). Arlington, VA: American Psychiatric Publishing.
- Anand, N., Jain, P. A., Prabhu, S., Thomas, C., Bhat, A., Prathyusha, P. V., ... & Cherian, A. V. (2018a). Internet use patterns, internet addiction, and psychological distress among engineering university students: A study from India. *Indian Journal of Psychological Medicine*, 40(5), 458-467.
- Anand, N., Jain, P. A., Prabhu, S., Thomas, C., Bhat, A., Prathyusha, P.V., ... & Cherian, A. V. (2018b). Prevalence of excessive internet use and its association with psychological distress among university students in South India. *Industrial Psychiatry Journal*, 27(1), 131-140.
- Αννούσης, Γ., Κυρίτσης, Ν., Κυρίτση, Ε., Κουκουλάρης, Δ., Ζαρταλούδη, Α., Κουτελέκος, Ι., & Στεφανίδου, Σ. (2017). Εθισμός Νεαρών Ενηλίκων στο Διαδίκτυο. *Νοσηλευτική*, 56(3), 245-263.
- Arnett, J.J. (2007). Emerging adulthood: What is it, and what is it good for? *Child Development Perspectives*, 1(2), 68-73.
- Arnett, J.J. (2014). *Emerging adulthood: The winding road from the late teens through the twenties*. Oxford: Oxford University Press.
- Bayraktar, F., & Gün, Z. (2007). Incidence and correlates of internet usage among adolescents in North Cyprus. *CyberPsychology & Behavior*, 10(2), 191-197.
- Bilgin, O., & Tas, I. (2018). Effects of Perceived Social Support and Psychological Resilience on Social Media Addiction among University Students. *Universal Journal of Educational Research*, 6(4), 751-758.
- Baggio, S., Studer, J., Iglesias, K., Daeppen, J.B., & Gmel, G. (2017). Emerging adulthood: A time of changes in psychosocial well-being. *Evaluation & the Health Professions*, 40(4), 383-400. doi: [10.1177/0163278716663602](https://doi.org/10.1177/0163278716663602)
- Cassidy, W., Faucher, C., & Jackson, M. (2017). Adversity in university: Cyberbullying and its impacts on students, faculty and administrators. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 14, 1-19.

- Chi, X., Lin, L., & Zhang, P. (2016). Internet addiction among college students in China: Prevalence and psychosocial correlates. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking, 19*(9), 567-573.
- Coleyshaw, L. (2010). The power of paradigms: A discussion of the absence of bullying research in the context of the university student experience. *Research in Post-Compulsory Education, 15*(4), 377-386.
- Condeza, R., Gallardo, G., & Pérez, P.R. (2018). Experiences of cyberbullying at a Chilean university: The voices of students. In W. Cassidy, C. Faucher, & M. Jackson (Eds.), *Cyberbullying at University in International Contexts* (pp. 36-51). London: Routledge.
- Connor, K.M., & Davidson, J.R.T. (2003). Development of a new resilience scale: The Connor-Davidson Resilience Scale (CD-RISC). *Depression and Anxiety, 18*(2), 76-82.
- Cowie, H., & Myers, C.-A. (Eds.) (2016). *Bullying among university students. Cross-national perspectives*. London: Routledge.
- Crosslin, K., & Golman, M. (2014). “Maybe you don’t want to face it” - College students’ perspectives on cyberbullying. *Computers in Human Behavior, 41*, 14-20.
- Erdur-Baker, O. (2010). Cyberbullying and its correlation to traditional bullying, gender and frequent and risky usage of internet-mediated communication tools. *New Media & Society, 12*(1), 109-125.
- Faucher, C., Jackson, M., & Cassidy, W. (2014). Cyberbullying among university students: Gendered experiences, impacts, and perspectives. *Educational Research International, 2014*, 1-10.
- Fergus, S., & Zimmerman, M.A. (2005). Adolescent resilience: A framework for understanding healthy development in the face of risk. *Annual Review of Public Health, 26*, 399-419. doi: [10.1146/annurev.publhealth.26.021304.144357](https://doi.org/10.1146/annurev.publhealth.26.021304.144357)
- Giovazolias, T., & Malikiosi-Loizos, M. (2016). Bullying at Greek Universities: An empirical study. In H. Cowie, & C. A. Myers (Eds.), *Bullying among university students. Cross-national perspectives* (pp. 110-126). London: Routledge.
- Gradinger, P., Strohmeier, D., & Spiel, Ch. (2010). Definition and measurement of cyberbullying. *Cyberpsychology: Journal of Psychosocial Research on Cyberspace, 4*(2), 1-14.
- Griffiths, M.D. (1997). Psychology of computer use: XLIII. Some comments on ‘addictive use of the internet’ by Young. *Psychological Reports, 80*, 81-82.
- Griffiths, M.D. (1995). Technological addictions. *Clinical Psychology Forum, 76*, 14-19.

- Hinduja, S., & Patchin, J.W. (2017). Cultivating youth resilience to prevent bullying and cyberbullying victimization. *Child Abuse & Neglect*, 73, 51-62.
- Hinduja, S., & Patchin, J. W. (2006). Bullies move beyond the schoolyard: A preliminary look at cyberbullying. *Youth Violence and Juvenile Justice*, 4(2), 148-169.
- Ηλιοπούλου, Κ. (2016). *Ο εθισμός των φοιτητών στο Διαδίκτυο. Περίπτωση μελέτης φοιτητών Τ.Ε.Ι. Πελοποννήσου*. Αδημοσίευτη Μεταπτυχιακή εργασία. Πάτρα, Ελλάδα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο.
- Hochberg, Z.E., & Konner, M. (2019). Emerging Adulthood, a Pre-adult Life-History Stage. *Frontiers in Endocrinology*, 10, 918. doi: [10.3389/fendo.2019.00918](https://doi.org/10.3389/fendo.2019.00918)
- Kabadayi, F., & Sari, S.V. (2018). What is the role of resilience in predicting cyber bullying perpetrators and their victims? *Journal of Psychologists and Counsellors in Schools*, 28(1), 102-117.
- Karatzia, A. (2008). *Cyberbullying in middle and high schools: Prevalence, gender and age differences* (Unpublished master's thesis). School of Psychology, Aristotle University of Thessaloniki, Greece.
- Ki Sook, K., & Kyunghye, K. (2009). Parent related factors in internet game addiction among elementary school students. *Journal of Korean Academy of Child Health Nursing*, 15(1), 24-33.
- Kokkinos, C., Antoniadou, N., & Markos, A. (2014). Cyber-bullying: An investigation of the psychological profile of university student participants. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 35, 204-214.
- Κουδιγκέλη, Φ. (2017). *Ψυχική Ανθεκτικότητα και Επαγγελματική Εξουθένωση σε Εκπαιδευτικούς Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης*. Αδημοσίευτη Διδακτορική διατριβή. Αθήνα, Ελλάδα: Τμήμα Ψυχολογίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών & Πολιτικών Επιστημών.
- Li, Q. (2007). New bottle but old wine: A research of cyberbullying in schools. *Computers in Human Behavior*, 23(4), 1777-1791.
- Lin, M., Pang, S., Hong, Z., Meng, D., Li, X., & Zhang, X. (2018). College students' internet addiction and dependence on academic emotions: The mediating role of positive psychological quality. *China Journal of Health Psychology*, 26(8), 1258-1262.

- Luthar, S.S. (2006). Resilience in development: A synthesis of research across five decades. In D. Cicchetti, & D. J. Cohen (Eds.), *Developmental Psychopathology: Risk, disorder, and adaptation* (2nd ed., Vol. 3, pp. 739-795). New York, NY: Wiley.
- Masten, A.S. (2001). Ordinary magic: Resilience processes in development. *American Psychologist*, 56(3), 227-238.
- Masten, A.S., & Narayan, A.J. (2012). Child development in the context of disaster, war, and terrorism: Pathways of risk and resilience. *Annual Review of Psychology*, 63(1), 227-257. doi: [10.1146/annurev-psych-120710-100356](https://doi.org/10.1146/annurev-psych-120710-100356)
- Μαυρογιάννης, Γ. (2011). *Οι Κίνδυνοι στο Διαδίκτυο, το Φαινόμενο του Κυβερνοεκφοβισμού και ο Ρόλος της Κοινωνικής Δικτύωσης στην Ενίσχυση του: Μία Έρευνα σε Προπτυχιακούς Φοιτητές Πανεπιστημιακών και Τεχνολογικών Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων*. Αδημοσίευτη Μεταπτυχιακή εργασία. Θεσσαλονίκη, Ελλάδα: Πανεπιστήμιο Μακεδονίας.
- Μήτσιου, Ε., & Στογιαννίδου Α. (2009). Σύνδεση χαρακτηριστικών προσωπικότητας και επιπέδων χρήσης του διαδικτύου σε εφηβικό πληθυσμό. Στο Π. Βορριά, Δ. Τατά, & Χ. Αθανασιάδου (Επ. Έκδ.), *Επιστημονική Επετηρίδα Τμήματος Ψυχολογίας*, Τόμος Θ' (σελ. 113-134). Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο.
- ΜΟΔΠ (Μονάδα Διασφάλισης Ποιότητας) Α.Π.Θ. (χ.χ.). Ανακτήθηκε 3 Νοεμβρίου, 2020, από <https://qa.auth.gr/el/studyguide/600000207/2017/info/students>
- Myers, C.-A., & Cowie, H. (2017). Bullying at University: The Social and Legal Contexts of Cyberbullying Among University Students. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 48(8), 1172-1182.
- Mythily, S., Qiu, S., & Winslow, M. (2008). Prevalence and correlates of excessive internet use among youth in Singapore. *Annals Academy of Medicine*, 37(1), 9-14.
- Nam, C.R., Lee, D.H., Lee, J.Y., Choi, A., Chung, S.J., Kim, D.J., ... & Choi, J.S. (2018). The role of resilience in internet addiction among adolescents between sexes: A moderated mediation model. *Journal of Clinical Medicine*, 7(8), 222.
- Ντέμσια, Σ., Παπαγεωργίου, Ε., Τριανταφυλλίδου, Σ., & Ρούσσου, Κ. (2016). Προβληματική ενασχόληση με τους ηλεκτρονικούς υπολογιστές και το διαδίκτυο σε δείγμα φοιτητών του ΤΕΙ Αθήνας. *Το Βήμα του Ασκληπιού*, 15(3), 274-289.
- Οδηγός Προπτυχιακών Σπουδών Τμήματος Ψυχολογίας, Α.Π.Θ. (2019-2020). Ανακτήθηκε 23 Φεβρουαρίου, 2020, από <https://www.psy.auth.gr/sites/default/files/./%CE%9F%CE%B4%CE%B7%CE%B3%>

[CF%8C%CF%82%20%CE%A3%CF%80%CE%BF%CF%85%CE%B4%CF%8E%CE%BD%202019-2020%20Updated%2004.02.2020.pdf](#)

- Rutter, M. (2006). Implications of resilience concepts for scientific understanding. *Annals of the New York Academy of Science*, 1094, 1-12.
- Scherer, K. (1997). College life on-line: Healthy and unhealthy internet use. *Journal of College Student Development*, 38(6), 655-665.
- Sharma, A., & Sharma, R. (2018). Internet addiction and psychological well-being among college students: A cross-sectional study from Central India. *Journal of Family Medicine and Primary Care*, 7(1), 147-151.
- Silbereisen, R.K., & Lerner, R.M. (2007). *Approaches to Positive Youth Development*. London: Sage.
- Simmons, J., Bauman, S., & Ives, J. (2016). Cyber-aggression among members of college fraternities and sororities in the United States. In Cowie, H. & Myers, C. A. (Eds.) *Bullying among university students. Cross-national perspectives* (pp. 93-109). London: Routledge.
- Smith, P.K., Mahdavi, J., Carvalho, M., Fisher, S., Russell, S., & Tippett, N. (2008). Cyberbullying: its nature and impact in secondary school pupils. *Child Psychology and Psychiatry*, 49(4), 376-385.
- Smith, P.K., Mahdavi, J., Carvalho, M., & Tippett, N. (2006). *An investigation into cyber bullying, its forms, awareness and impact, and the relationship between age and gender in cyber bullying. A Report to the Anti-Bullying Alliance*. London: Unit for School and Family Studies, Goldsmiths College, University of London.
- Souza, S.B., Veiga Simão, A.M., Ferreira, A.I., & Ferreira, P.C. (2018). University students' perceptions of campus climate, cyberbullying and cultural issues: implications for theory and practice. *Studies in Higher Education*, 43(11), 2072-2087.
- Sullivan, K. (2016). Commentary: Awakening and harnessing the sleeping dragon of student power. In H. Cowie, & C. A. Myers (Eds.) *Bullying among university students. Cross-national perspectives* (pp. 193-202). London: Routledge.
- Τουλούπης, Θ., & Αθανασιάδου, Χ. (2014). Η ριψοκίνδυνη χρήση της νέας τεχνολογίας μεταξύ μαθητών/τριών Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης: Εθισμός στο διαδίκτυο και ηλεκτρονικός εκφοβισμός. *Hellenic Journal of Psychology*, 11, 83-110.

- Turan, N., Polat, O., Karapirli, M., Uysal, C., & Turan, S.G. (2011). The new violence type of the era: Cyber bullying among university students: Violence among university students. *Neurology, Psychiatry and Brain Research*, 17(1), 21-26.
- Valcke, M., Schellens, T., Van Keer, H., & Gerarts, M. (2007). Primary school children's safe and unsafe use of the Internet at home and at school: an exploratory study. *Computers in Human Behavior*, 23(6), 2838-2850.
- Wu, X.S., Dong, Z.P., Zhu, K., Li, J.D., Wang, Q., Liu, Y., & Li, D. (2017). Analysis of Internet addiction status and influencing factors of college students. *Journal of Taishan Medical College*, 38(3), 263-265.
- Ybarra, L.M. (2004). Linkages between depressive symptomatology and internet harassment among young regular internet users. *CyberPsychology & Behavior*, 7(2), 247-257.
- Yen, J.Y., Lin, H. C., Chou, W.P., Liu, T. L., & Ko, C.H. (2019). Associations among resilience, stress, depression, and Internet gaming disorder in young adults. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 16(17), 1-11.
- Younes, F., Halawi, G., Jabbour, H., El Osta, N., Karam, L., Hajj, A., & Khabbaz, L. R. (2016). Internet addiction and relationships with insomnia, anxiety, depression, stress and self-esteem in university students: A cross-sectional designed study. *PLoS One*, 11(9), e0161126.
- Young, K. (1998). *Caught in the net: How to recognize the signs of internet addiction and a winning strategy for recovery*. New York, NY: John Wiley & Sons.
- Young, K. (1996). Internet addiction: The emergence of a new clinical disorder. *CyberPsychology & Behavior*, 1(3), 237-244.
- Φλούλη, Α., & Αθανασιάδου, Χ. (2020). *Προσωπική θεραπεία και σπουδές Ψυχολογίας στην Ελλάδα*. Αδημοσίευτη Μεταπτυχιακή εργασία. Βόλος, Ελλάδα: Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας.
- Zalaquett, C.P., & Chatters, S.J. (2014). Cyberbullying in college: Frequency, characteristics, and practical implications. *Sage Open*, 4(1), 1-8. doi: [10.1177/2158244014526721](https://doi.org/10.1177/2158244014526721)
- Zboralski, K., Orzechowska, A., Talarowska, M., Darmosz, A., Janiak, A., Janiak, M., & Gałeccki, P. (2009). The prevalence of computer and internet addiction among pupils. *Postepy Higieny Medycyny Doswiadczalnej*, 63, 8-12.
- Zhou, Z.K., Liu, Q.Q., Niu, G.F., Sun, X.J., & Fan, C.Y. (2017). Bullying victimization and depression in Chinese children: A moderated mediation model of resilience and mindfulness. *Personality & Individual Differences*, 104, 137-142. doi: [10.1016/j.paid.2016.07.040](https://doi.org/10.1016/j.paid.2016.07.040)

Risky internet use among university students: The role of resilience during emerging adulthood

Thanos Touloupis²⁸ & Christina Athanasiades²⁹

Abstract

The present study investigated internet addiction and cyberbullying among students of Psychology during the period of emerging adulthood, as well as the role of resilience in the manifestation of the above phenomena. The study involved 252 students (233 women, 19 men) of the Department of Psychology of Aristotle University of Thessaloniki. They completed a self-report questionnaire which included a scale on resilience (The Connor-Davidson Resilience Scale - CD-RISC), a scale on internet addiction (Internet Addiction Test) and a scale on cyberbullying (short form of the Cyberbullying Questionnaire). According to the results, it was found that students were involved in both internet addiction and cyberbullying, which were also positively correlated with each other. Additionally, it was found that the students' resilience negatively predicted excessive/addictive internet use, although, it was not associated with the phenomenon of cyberbullying. The findings indicate the need for counseling preventive programs within the university setting, with an emphasis on issues of students' well-being and resilience as well as risky behaviors in cyberspace.

Keywords: university students, internet addiction, cyberbullying, resilience.

²⁸ PhD in Psychology, Post-doctoral researcher, Department of Psychology, A.U.Th., 541 24 Thessaloniki. Tel.: 6948494873. E-mail: touloupis@psy.auth.gr

²⁹ Associate Professor of Counseling Psychology: School Counseling & Career Counseling, Department of Psychology, A.U.Th., 541 24 Thessaloniki. Tel.: 2310-997992. E-mail: cathan@psy.auth.gr